Σκέψεις πάνω στη Μετανάστευση και την Ταυτότητα στην Αρχαιότητα

Claudia Moatti*
Μετάφραση: Εύα Πλιάκου

Όλες οι κοινωνίες χρειάστηκαν να κάνουν διακρίσεις μεταξύ των μελών τους, αλλά και ανάμεσα στα μέλη τους και στους ξένους. Αλλά τα μέσα και ο βαθμός ακρίβειας αλλάζει ανάλογα την εποχή και τον τόπο.

Σε κοινωνίες όπου δεν υπήρχαν αστυνομικές ταυτότητες, η ταυτοποίηση συχνά βασιζόταν σε κοινωνικές δικτυώσεις και μάρτυρες: έτσι συχνά ορίζονται ως "*sociétés de l'interconnaissance*". Αλλά ποια ήταν τα μέσα για έναν μετανάστη; Οι πηγές υπαινίσσονται πολλά διαφορετικά: όρκος, υπογραφή, χρήση σημαδιών όπως διακριτικά (κάποιο δαχτυλίδι, ρούχα, παπούτσια) ή αντικειμένα (σφραγίδες, σύμβολα, ψηφίδες φιλοξενίας[1])· έγγραφα, δημόσια ή ιδιωτικά (μία συστατική επιστολή[2], ένα έγγραφο παροχής ασυλίας θα μπορούσε να διαδραματίσει αυτό τον ρόλο), φυσική περιγραφή[3] ή επάγγελμα (δήλωση του ονόματος[4], των δεσμών και αφήγηση των βιογραφικών στοιχείων που διαπιστώνονται αληθή).

Όλα αυτά τα μέσα αποκαλύπτουν τις χαμηλές απαιτήσεις της ταυτοποίησης αλλά και τον ασταθή χαρακτήρα των ταυτοτήτων στο πλαίσιο των ανθρώπινων μετακινήσεων. Μια αφήγηση, για παράδειγμα, θα μπορούσε να κρύψει την αληθινή ταυτότητα του πολίτη η οποία, στην πραγματικότητα, δεν ενδιέφερε τις αρχές. Στις «Πράξεις» του Ιουστίνου του Μάρτυρα, ο έπαρχος Ρουστικός ρωτάει τον Ιέρακα, έναν από τους οπαδούς του Ιουστίνου που έχουν έρθει στη Ρώμη: «Και οι γονείς σου, ποιοι είναι;». Και ο Ιέραξ απάντησε: «Ο πατέρας μας είναι ο Ιησούς Χριστός και η μητέρας μας η πίστη σε Αυτόν» [5]. Ήταν επίσης και η ερώτηση

του Χριστού στους οπαδούς του: «Ποιος είμαι εγώ σύμφωνα με το πλήθος; …Αλλά για σας, ποιος είμαι εγώ;».[6]

Η εμφάνιση επίσης (ρούχα, αντικείμενα, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, συμπεριφορά, φωνή κλπ.) ήταν άλλος ένας σημαντικός τρόπος ταυτοποίησης των μεταναστών.[7] Ο πάπυρος Giessen 40, που περιέχει το περίφημο διάταγμα του Καρακάλλα,[8] περιέχει επίσης ένα διάταγμα που εκδόθηκε τον Μάρτιο του 216,[9] σύμφωνα με το οποίο όλοι οι επαρχιώτες που είχαν έρθει από άλλα μέρη της Αιγύπτου εκδιώχθηκαν από την Αλεξάνδρεια.

Ο Καρακάλλας λέει ότι είναι εύκολο να ανιχνευθούν: «μπορούμε εύκολα να αναγνωρίσουμε τους γνήσιους Αιγύπτιους ανάμεσα σε αυτούς που φορούν λινά από την ομιλία τους, πράγμα που αποδεικνύει ότι έχουν ιδιοποιηθεί την εμφάνιση και το ντύσιμο μιας άλλης τάξης· επιπλέον, ο τρόπος ζωής τους που απέχει από τις πολιτισμένες συμπεριφορές φανερώνει πως είναι Αιγύπτιοι επαρχιώτες». Μπορούμε να δούμε εδώ πόσο αυθαίρετη και βιαστική ήταν η ταυτοποίηση και πόσο εύκολο ήταν να διαψευστούν οι ταυτότητες.

Αλλά η σημασία της εμφάνισης, που αναδεικνύεται τόσο πολύ σε πολυάριθμες ιστορίες μεταμφίεσης και διακωμώδησης[10] αλλά και σε παπύρους[11], δεν σχετίζεται μόνο με την απόδοση ταυτότητας από άλλους· η εμφάνιση θα μπορούσε να είναι επίσης ένας τρόπος να προβάλλει κάποιος τη δική του ταυτότητα. Έτσι ο Απολλώνιος ο Τυανεύς, ερχόμενος στη Ρώμη το 93, υπό τον διωγμό των φιλοσόφων από τον Δομιτιανό, φόρεσε το μακρύ λινό του μανδύα και έδειξε τα μακριά μαλλιά του για να επιβεβαιώσει την ταυτότητά του ως φιλόσοφος και να αψηφήσει τον αυτοκράτορα, ενώ διέταξε τον ακόλουθό του, τον Δάμη, να αλλάξει την εμφάνισή του προκειμένου να μην ρισκάρει να πάει φυλακή.

Η ιστορία επιδέχεται πολλές ερμηνείες: θα μπορούσαμε να πούμε πως η κινητικότητα, όπως αυτή του σοφού και του συνοδού του, συνδεόταν με μια δυνατότητα αλλαγής ταυτότητας ανάλογα με το μέρος· ή θα μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι το ταξίδι ήταν μια

αλληγορία για τον μακρύ δρόμο που ακολούθησε ο σοφός για την κατανόηση της πραγματικής του ταυτότητας και ότι τα εμπόδια ήταν τα μέσα ώστε να συνειδητοποιήσει το ποιος ήταν· ή θα μπορούσαμε ακόμη να καταλάβουμε ότι η διαδικασία της ταυτοποίησης δεν έχει καθόλου να κάνει με την πραγματική ταυτότητα.

Αυτή η αλλαγή στις ταυτότητες μπορεί στην πραγματικότητα να συγκριθεί με την τροποποίηση που έχει ήδη σημειωθεί στη μετάδοση των αυτοκρατορικών πορτραίτων, που συχνά μεταβάλλονταν και προσαρμόζονταν στις επαρχίες.[12] θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι Ρωμαίοι έπαιζαν με τις ταυτότητες όπως έκαναν και οι καλλιτέχνες και ότι η δυσκολία μας στον καθορισμό του αρχικού πορτραίτου ενός αυτοκράτορα είναι ένα είδος μεταφοράς για τα κύρια θέματα που αφορούν την ταυτοποίηση στον αρχαίο κόσμο.

Όλα αυτά τα μέσα, οι μάρτυρες, η εμφάνιση, οι δηλώσεις αποκαλύπτουν αυτό που θα λέγαμε, σύμφωνα με τον Paul Ricoeur, «*l'aporie de l'identité*».[13] Γιατί κανένα από αυτά δεν ήταν αξιόπιστο μέσο. Αλλά αποκαλύπτουν την λειτουργία της ρωμαϊκής κοινωνίας ως προς την πίστη και τον βαθμό της παραποίησης ή του λάθους που ανεχόταν[14]. Η ανοχή εξαρτάται στην πραγματικότητα από τους στόχους της ταυτοποίησης. Οι αρχαίες κοινωνίες δεν χρειάζονταν να αναγνωρίσουν όλους τους κατοίκους τους: η αναγνώριση θα μπορούσε να αφεθεί στις κοινωνικές δικτυώσεις, στην αδιαφορία ή την αβεβαιότητα. Ετσι, δεν χρειάζονταν να ταυτοποιηθούν όλοι οι άνθρωποι. Ο Απολλώνιος και οι Χριστιανοί μπορούσαν να έχουν διαφύγει της ταυτοποίησης: όταν έφτασαν στην Ρώμη θα μπορούσαν να είχαν ζήσει ήσυχα χωρίς οποιεσδήποτε ερωτήσεις αν το ήθελαν. Αλλά η επιθυμία τους να επιβεβαιώσουν τις ισχυρές προσωπικές τους ταυτότητες προκάλεσε την διοικητική αναγνώρισή τους.

Αυτός ο χώρος ελευθερίας και διαπραγμάτευσης στη διαδικασία της ταυτοποίησης, που μπορεί να γίνει φανερός και στις ευέλικτες χρήσεις των δηλώσεων γέννησης,[15] πρέπει να μελετηθεί. Έχει μεγάλη σημασία, καθώς μας βοηθάει να

κατανοήσουμε τι διακυβεύεται στον έλεγχο και την αναγνώριση, από τι συνίστατο το άτομο από διοικητικής άποψης και τελικά σε ποιο βαθμό η κινητικότητα επηρέασε τον μετασχηματισμό των μέσων αναγνώρισης. Έχει συχνά υποστηριχθεί ότι ο έλεγχος της κινητικότητας έχει αυξήσει, στη σύγχρονη εποχή, τη διοικητική ικανότητα των κρατών: τι συμβαίνει όμως στις αρχαίες κοινωνίες; Αυτή η ιστορία (η οποία μένει να γραφτεί) είναι ένα σημαντικό μέρος του έργου μου.

Η έρευνα σχετικά με τον έλεγχο και την ταυτοποίηση έχει κι άλλες συνέπειες. Ανοίγει μία πολιτική συζήτηση σχετικά με τη φύση των κοινωνικών δεσμών και της πολιτικής κοινότητας. Όπως παρατηρεί ο Michael Walzer, ένας από τους κύριους άξονες του πολιτικού προβληματισμού ήταν το να καθοριστεί με ποιον συμφωνούν οι πολίτες να μοιράζονται την πόλη και τα αγαθά της.[16] Φαίνεται πως ακόμη και οι κοσμοπολίτικες κοινωνίες δημιουργούν τοπικά όρια. Υπάρχει πάντα ένα μέρος που πρέπει να είναι κλειστό; Και είναι το ίδιο στην είσοδο και στην έξοδο; Ο Πλάτων, ο οποίος θεωρούσε την ανάμειξη των ανθρώπων ως μία αιτία ηθικής υποβάθμισης, πρότεινε στους «Νόμους» του ορισμένους μηχανισμούς για να ρυθμίζεται η είσοδος των ξένων και να περιορίζεται η κυκλοφορία των πολιτών:

Κατ’αρχάς, κανένας άνθρωπος κάτω των σαράντα ετών δεν επιτρέπεται να πηγαίνει σε οποιοδήποτε μέρος του εξωτερικού· έπειτα, κανένας άνθρωπος δεν επιτρέπεται να πηγαίνει στο εξωτερικό ως ιδιώτης, αλλά μόνο εξαιτίας κάποιας δημόσιας ιδιότητας χορηγείται άδεια σε κήρυκες, πρεσβείες και ορισμένες επιτροπές επιθεώρησης. *Νόμοι 12.950d 71*

Κάτω από ποιες συνθήκες μια κοινότητα προβληματίζεται σχετικά με τη μετανάστευση των πολιτών της και με το τι συμβαίνει σε αυτούς μετά; Ακόμη και οι πιο ανοιχτές κοινωνίες έχουν συζητήσει αυτά τα ζητήματα, και από την «Οδύσσεια» του Ομήρου μέχρι και τα «Ταξίδια του Γκιούλλιβερ» του Swift, η λογοτεχνία έχει δώσει όλων των ειδών τις λύσεις στο ζήτημα. Υπάρχει στην πραγματικότητα μια μεγάλη γκάμα κοινωνικών επιλογών και πρακτικών ανάμεσα στη φιλοξενία και την εχθρότητα: αφομοίωση,

ένταξη, γκετοποίηση, αποκλεισμός, ή μέτρα που εισάγουν διακρίσεις. Κι αυτές οι επιλογές φαίνονται και από τις νομικές κατηγορίες που επιλέγουμε για να ονομάσουμε τα διάφορα είδη μεταναστών και από τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι πολίτες διακρίνονται από τους υπόλοιπους κατοίκους. Γιατί η γλώσσα, όπως και το έδαφος, ενέχει την εξουσία και την υποταγή.

Η μετακίνηση αλλάζει το ρόλο του κράτους καθώς και τις σχέσεις μεταξύ ατόμου και κράτους, αυξάνει την χρήση της γραφής, μετασχηματίζει ταυτότητες και δίνει αφορμή για εσωτερικούς ή διεθνείς κανονισμούς. Έχει επιπτώσεις σε όλους τους τομείς, διοικητικό, δικαστικό και πολιτικό. Αλλά οι συνέπειες της μετακίνησης δεν είναι μόνο πραγματιστικές: είναι επίσης τυπικές. Στην πραγματικότητα, αλλάζοντας τη σχέση με το χώρο και το χρόνο, η μετακίνηση και η γραφή επηρεάζουν τις μορφές σκέψης και οργάνωσης· επηρεάζουν την ίδια την σκέψη. Είναι μέσω αυτής της διπλής όψης, πραγματιστικής και τυπικής, που η ιστορία της μετανάστευσης γίνεται μέρος της πνευματικής ιστορίας.

Απόσπασμα από το *«Translation, migration and communication in the Roman Empire: three aspects of movement in History (2006)»* της Claudia Moatti.

Claudia Moatti

*Η **Claudia Moatti** βρίσκεται μεταξύ των ομιλητών του B-Fest (βλ. Συμμετέχοντες B-FEST 5). Είναι καθηγήτρια Ρωμαϊκής Ιστορίας στο Παν/μιο Paris VIII και Πρακτικής Κλασικών Σπουδών και Δικαίου στο Παν/μιο της Νότιας Καλιφόρνιας. Συγγραφέας

πολλών βιβλίων και άρθρων με ειδίκευση σε θέματα μετακινήσεων πληθυσμών και μετανάστευσης, αρχαίας πολιτικής σκέψης και ρωμαϊκής ιστορίας. Στα ελληνικά υπάρχει το δοκίμιό της *"Το σπέρμα και το κράτος. Σκέψεις για την πολιτική δημιουργία στην Αθήνα"* στο βιβλίο του Κορνήλιου Καστοριάδη, Η ελληνική ιδιαιτερότητα (τρίτος τόμος), Θουκυδίδης, η ισχύς και το δίκαιο (σεμινάρια 1984-1985), εκδόσεις Κριτική.

Σημειώσεις:

[1] On hospitality Benveniste 1933, Gras 1985: 206 . On symbola Gauthier 1972.
[2] From Cicero's letters in the republic to late antiquity: Symmach. Ep. 76, 67.
[3] Στην ελληνορωμαική Αίγυπτο, για παράδειγμα, στις ιδιωτικές μεταφορές ή στα δημόσια έγγραφα, δίπλα από το όνομα δινόταν μια σύντομη φυσική περιγραφή (π.χ. ουλές ή άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά), ίσως επειδή συχνά τα άτομα είχαν παραπάνω από ένα όνομα.
[4] Αλλά όπως περιγράφει ο Carlo Ginzburg, όσο περισσότερο σύνθετη ήταν μια κοινωνία τόσο λιγότερο το όνομα κατάφερνε να ταυτοποιήσει κάποιον: Ginzburg 2000.
[5] Dubois 1994: 4, 8, 18–20 (translated here by Moatti).
[6] Luke 9.18–20.
[7] On the links between appearance and identity, Vernant 1988; Frontisi 1991; for Rome Bettini 2000: 313.
[8] Girard 1977: 203 = Hunt and Edgar 1932–1934: II, 215.
[9] On the date see Lukaszewicz 1990.
[10] For example, Suetonius (Rhet. 1.3) tells the story of merchants who try to deceive customs o cials by giving a slave they did not want to declare the bulla and the praetexta. See also Plut. Crass. 4,3, Ant. 8, 14, 18, 22, 35, 41; Cass. Dio 40.8–9, 9.2.
[11] In a papyrus from Oxyrhynchos (second century ce), a fugitive slave is described thus: "totally ignorant of Greek, tall, thin, no beard" (P. Oxy. 51.3617); another papyrus

aludes to his way of talking: “chatters in a discordant voice,” or his way of walking: “walks as if he were a very important person” (P. Oxy. 51.3617). 66. Pollini 1987: 11–12 n.28.
[12] Pollini 1987: 11–12 n.28.
[13] Ricoeur 1985: 355–58 discusses “l’aporie de l’identité”.
[14] Το ρωμαϊκό δίκαιο διέκρινε μεταξύ της παραποίησης της νομικής κατάστασης και του σφάλματος σε σχέση με το πρόσωπο ή την κατάσταση. Η διαφορά έγκειται στην ύπαρξη καλής πίστης, όπως φαίνεται και από τη δράση του αυτοκράτορα Κλαύδιου, που κατέστειλε τον σφετερισμό της κατάστασης, αλλά έδινε υπηκοότητα σε ξένους οι οποίοι, κατανοώντας λάθος την tria nomina (ΣτΜ: ονοματοδοτικό σύστημα Αρχαίας Ρώμης), νόμιζαν ότι είναι πολίτες. Όσο για τα λάθη που αφορούν το πρόσωπο, η αυτοκρατορική νομοθεσία έκανε διάκριση μεταξύ λάθους στην ταυτότητα, το οποίο συνεπάγεται την ακυρότητα μιας πράξης, και του λάθους στην ποιότητα των προσώπων, το οποίο δεν είχε καμία επίδραση στην πράξη.
[15] Created under Augustus they were never generalized and never sucient to prove one’s identity. As the emperor Gordian III put it, “omission of a birth declaration does not make illegitimate the legitimate children, as much as a declaration cannot introduce a foreigner to a family” (P. Teb. 2.285 = FIRA I,90 = Girard 1977: 8.23). There were numerous cases where people had to prove their age, but the epigraphical documents show that an oath was sucient most of the time (cf. lex Irnitana [AE 1984] 31, ch. G).
[16] Walzer 1983: 70.

Εμείς οι πρόσφυγες – Τρία

κείμενα

Χάνα Αρεντ, Τζόρτζιο Αγκάμπεν, Εντσο Τραβέρσο. Εμείς οι πρόσφυγες. Τρία κείμενα, μτφρ. Κώστας Δεσποινιάδης, Άκης Γαβριηλίδης, Νίκος Κούρκουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2015, σελ. 120

Νίκος Κατσιαούνης

Είναι πλέον έκδηλο σε όλους το γεγονός ότι το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα δεν αποτελεί ένα «πρόβλημα» προς επίλυση αλλά μια νέα κοινωνική και πολιτική συνθήκη την οποία τόσο οι πρόσφυγες όσο και οι κοινωνίες που τους υποδέχονται πρέπει να διαχειριστούν.

Το βιβλίο «*Εμείς οι πρόσφυγες*» αποτελεί ένα μικρό τομίδιο με τρία κείμενα διαφορετικών αλλά εξαιρετικά σημαντικών στοχαστών, τα οποία γράφτηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Πρόκειται για κείμενα της Χάνα Άρεντ, του Τζόρτζιο Αγκάμπεν και του Έντσο Τραβέρσο.

Το πρώτο κείμενο, με τίτλο «**Εμείς οι πρόσφυγες**», γραμμένο τον Ιανουάριο του 1943, είναι της Χάνα Άρεντ, μιας εκ των σημαντικότερων πολιτικών στοχαστών του αιώνα που πέρασε. Εδώ η συγγραφέας περιγράφει την κατάσταση των Εβραίων που αναγκάστηκαν να διαφύγουν από τη ναζιστική Γερμανία. Με έντονα συναισθηματικά στοιχεία αλλά και βαθιά πολιτικά, η Άρεντ παραθέτει με ζοφερό τρόπο τις σκέψεις, το βίωμα αλλά και τις ελπίδες των ανθρώπων που αναγκάστηκαν να φύγουν μιας και οι διακρίσεις αποτέλεσαν το μεγάλο κοινωνικό όπλο με το οποίο κάποιος μπορεί να σκοτώσει ανθρώπους χωρίς αιματοχυσία. «Η κόλαση δεν είναι πια μια θρησκευτική δοξασία ή μια φαντασίωση, αλλά κάτι εξίσου αληθινό με τα σπίτια τις πέτρες και τα δέντρα», ομολογεί η Άρεντ, επισημαίνοντας ότι ο αμοιβαίος σεβασμός των λαών (εάν ποτέ υπήρξε) έγινε συντρίμμια όταν η Ευρώπη επέτρεψε να αποκλεισθεί και να διωχθεί το πιο αδύναμο μέλος της.

Αυτό το κείμενο της Άρεντ, εξαιρετικά επίκαιρο μετά από 70 χρόνια, αποτελεί μια κραυγή αγωνίας και οργής. Αγωνία για το παρόν και το μέλλον των συνανθρώπων της που εκπατρίστηκαν και οργή για έναν κόσμο, όπως ο δυτικός, που επέτρεψε στις ρωγμές της πολιτικής και κοινωνικής του συγκρότησης τον αποκλεισμό και την εξαίρεση.

Το δεύτερο κείμενο του τόμου είναι του Τζόρτζιο Αγκάμπεν, γραμμένο το 1996, με τίτλο «**Πέρα από τα δικαιώματα του ανθρώπου**». Σε αυτό το εξαιρετικά σημαντικό κείμενο ο Αγκάμπεν βλέπει τον πρόσφυγα ως τη μόνη νομικο-πολιτική κατηγορία στην οποία μπορούμε να διαβλέψουμε τις μορφές και τα όρια μια πολιτικής κοινότητας που έρχεται, ειδικά τη στιγμή που το νεωτερικό έθνος-κράτος καταρρέει και οι έως τώρα υπάρχουσες κατηγορίες του «πολίτη», του «ανθρώπου» και του «λαού» αποδεικνύονται άνευ περιεχομένου. Για τον συγγραφέα, οι Διακηρύξεις των Δικαιωμάτων δεν θα πρέπει να αποτελούν αιώνιες και μεταδικαϊκές αξίες αλλά θα πρέπει να τις εντάξουμε στην πραγματική τους λειτουργία εντός της συγκρότησης του έθνους-κράτους, στο πέρασμα από τη θεϊκής προέλευσης βασιλική κυριαρχία στην εθνική κυριαρχία. «Στην ουσία, τα δικαιώματα του ανθρώπου εκπροσωπούν πάνω απ’ όλα την πρωταρχική μορφή εγγραφής της γυμνής φυσικής ζωής στη νομικο-πολιτική τάξη του έθνους-κράτους. […]

Το έθνος-κράτος σημαίνει ένα κράτος που καθιστά τη γέννηση, τον τοκετό (δηλαδή τη γυμνή ανθρώπινη ζωή) θεμέλιο της κυριαρχίας του». Ο πρόσφυγας αποτελεί μια οριακή έννοια που θέτει υπό διερώτηση τις αρχές του έθνους-κράτους, αποτελεί ένα ανησυχητικό στοιχείο επειδή σπάει την ταύτιση μεταξύ ανθρώπου και πολίτη, μεταξύ γέννησης και εθνικότητας, δημιουργώντας κρίση στις κυρίαρχες δομές. Και στην εποχή μας παρατηρείται το γεγονός ότι μεγάλα κοινωνικά τμήματα δεν μπορούν να εκπροσωπηθούν μέσα σε αυτές τις δομές. Έτσι, ο Αγκάμπεν εκφράζει την αγωνία για μια ανανέωση των νομικο-πολιτικών κατηγοριών της νεωτερικότητας, μια διερώτηση για την έννοια του πολίτη στις σημερινές κοινωνίες, και, κατ’ επέκτασιν, για

τη δημιουργία νέων σημασιών και νοημάτων. Αλήθεια, τι σημαίνει σήμερα «Άγγλος πολίτης» στο Λονδίνο;

Το τελευταίο κείμενο **«Εξορία και βία: Μια ερμηνευτική της απόστασης»** είναι του Έντσο Τραβέρσο. Με αυτό του το κείμενο ο συγγραφέας επιχειρεί να δώσει το αποτύπωμα των εκπατρισμένων διανοούμενων του προηγούμενου αιώνα, οι οποίοι, λόγω της θέσης τους, έγιναν οι ευαίσθητοι κοινωνικοί σεισμογράφοι των συγκρούσεων και των αντιφάσεων μέσα στο κοινωνικοιστορικό πεδίο, οξυδερκείς αναλυτές της «εποχής των άκρων», στην οποία η ανθρωπότητα είδε την Άβυσσο να την κοιτά κατάματα. Ο πόλεμος, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ο εκτοπισμός, η ατομική βόμβα, η βία και οι φρικαλεότητες του προηγούμενου αιώνα αποτελούν μερικά από τα θέματα με τα οποία αναμετρήθηκαν οι «παρίες διανοούμενοι», πλέκοντας παράλληλα δεσμούς ανάμεσα σε ρεύματα σκέψης, γλώσσες και λογοτεχνίες. «Δεν μετακινούνται μόνο οι άνθρωποι και τα εμπορεύματα, μεταναστεύουν επίσης και οι θεωρίες, διασταυρώνονται και υβριδοποιούνται, ριζώνουν και μεταμορφώνονται μπολιασμένες πάνω σε άλλες κουλτούρες». Και το παραπανω είναι εξαιρετικά σημαντικό για να κατανοήσουμε τη γεωγραφία της κριτκής σκέψης του 20ού αιώνα.

Παρ’ όλη τη χρονική τους απόσταση, αυτά τα τρία κείμενα συνομιλούν μεταξύ τους, δίνοντάς μας έναν δημιουργικό ανα-στοχασμό για ένα ζήτημα που ενδεχομένως να αποτελέσει το έναυσμα ώστε οι δυτικές κοινωνίες να κοιτάξουν κατάματα τον εαυτό τους.

Πηγή: https://www.efsyn.gr/arthro/prosfyges-kai-krisi

Οι ξεριζωμένοι στο τρένο της μεγάλης φυγής

Αποστόλης Στασινόπουλος

Η μη διαχειρισιμότητα του ”ΟΧΙ”, που ανέδειξε το καλοκαιρινό δημοψήφισμα, διάνοιξε το έδαφος για μια ριζική διερώτηση γύρω από την πολιτική συγκρότηση του σύγχρονου έθνους-κράτους και τη συγκεντρωτική δομή της ευρωπαϊκής ολιγαρχίας, αλλά φανέρωσε ακόμα περισσότερο με απροκάλυπτη σαφήνεια ,την ισχύ του κυρίαρχου οικονομισμού και τις υπερεξουσίες των χρηματοπιστωτικών μεγεθών, απέναντι τους. Η τεράστια ένταση με την οποία τίθενται διαρκώς σήμερα τα ερωτήματα περί του ”τι σημαίνει να είσαι πολίτης στην σύγχρονη Ευρώπη;” και ”τι απέγιναν οι αφετηριακές εξαγγελίες για ελευθερία, ισότητα ,αδελφοσύνη;” απαντώνται με όρους πολεμικής στη βάση της περαιτέρω υποβάθμισης των εξουσιών του κράτους και της εκποίησης του δημοσίου χώρου και των κοινών αγαθών με την TTIP. Επιπλέον, οι μετασχηματισμοί αυτοί ολοκληρώνονται με την διείσδυση του δημοσίου στο ποινικό δίκαιο και αντίστροφα και εκφέρονται διττά, αφενός με την απαλοιφή του πολιτικού χαρακτήρα των κοινωνικών συγκρούσεων, που έχει ως αποτέλεσμα την ποινικοποίησή τους και αφετέρου με την εισαγωγή της έννοιας του εχθρού στο ποινικό δίκαιο.

Ο Θουκυδίδης, εξιστορώντας τον Πελοποννησιακό Πόλεμο και τη διαφθορά όλων των όψεων της ζωής που έφερε, λέει πως είχε ως αποτέλεσμα οι λέξεις να καταντήσουν να σημαίνουν το αντίθετο από αυτό που σήμαιναν. Αν αυτή η διορατική διαπίστωση για την κατάρρευση της αθηναϊκής δημοκρατίας μας θυμίζει πολύ την σημασιακή και βαθιά πολιτική κρίση του καιρού μας, όπως την περιγράψαμε και παραπάνω, τότε η πρόσφατη προσφυγική κρίση, που διαταράζει και τις έσχατες βεβαιότητες της ύπαρξης μας, σηματοδοτεί κάτι πολύ περισσότερο από την κρίση ως στιγμή αποσύνθεσης και συντριβής των σημασιών που ύφαιναν τον κοινωνικό ιστό. Η κρίση αυτή είναι παρούσα με την αληθινή

έννοια του όρου, ως στιγμή απόφασης και αναπροσαρμογής όλων των ορισμών που μορφοποιούσαν τις παραστάσεις και τις βλέψεις της κοινωνίας, διότι η φιγούρα του πρόσφυγα σημειοδοτεί την ουσιαστικότερη ρήξη με τις αρχές του έθνους κράτους, σπάζοντας την ταύτιση γέννησης και ιθαγένειας.

Η ιστορία είναι ένα πεδίο ανοιχτών κοινωνικών διεργασιών και ριζικά νέων καθορισμών. Το έθνος, ως δημιούργημα ιδιαίτερων κοινωνικο-ιστορικών συνθηκών και συγκρούσεων, επέτρεψε την αφομοίωση ανόμοιων πληθυσμών προσφέροντας την ένταξη των ατόμων σε ένα φαντασιακό συλλογικό σώμα. Αποτέλεσε έναν τεράστιο χώρο παραγωγής ταυτοτήτων, ενοποίησης της διαφοράς και διαμόρφωσης της ομοιομορφίας, καθώς και τη νομιμοποιητική βάση συγκρότησης του νεωτερικού έθνους-κράτους, κάτω από την κυρίαρχη ιδέα της γενικής βούλησης. Αν το έθνος προσέδωσε εκείνο το κοινό δεσμό που συνέδεσε τους διάσπαρτους ψυχισμούς σε ένα σώμα, τότε η γενική βούληση αποτέλεσε την ιδεολογική αφετηρία για την πολιτική έκφραση αυτού του σώματος ως τέτοιο.

Η έννοια του έθνους αποτελεί μέρος μιας ιδεολογίας, καθώς η εθνική ταυτότητα ,ως μια ενεργή ταυτότητα, δεν αποτελεί φυσικό νόμο και σε καμία περίπτωση δεν είναι σύμφυτη με την ύπαρξη του κόσμου. Η διαρκής μετατόπιση των κοινωνικών συνόρων προσλαμβάνεται, όμως, μόνο υπό το πρίσμα του έθνους-κράτους, ως τη μόνη φυσική μονάδα ανάλυσης του συλλογικού, ορίζοντας την ιδιότητα και την ταυτότητα του μετανάστη μέσα από νομικές κατηγοριοποιήσεις, πολιτικές διαχωρισμού, αφομοίωσης και εξαίρεσης. Εν πολλοίς, τα δυτικά κράτη έχουν καθορίσει μέσω της κυρίαρχης αφήγησής τους τη φιγούρα του μετακινούμενου, την προσωρινότητα της κατάστασης του και τη διακεκριμένη του θέση απέναντι στη κυρίαρχη συλλογική ταυτότητα. Η ιστορία του κρατισμού και του πλήρους διαχωρισμού του από την κοινωνία, μας μαρτυρά κατάφωρα και με σαφήνεια τις εξουσιαστικές πολιτικές διαχείρισης, ταξινόμησης και ερμηνείας της μετανάστευσης οι οποίες συγκάλυψαν μέχρι και σήμερα το γεγονός της παγκόσμιας, διαρκούς και πολύπλευρης μετακίνησης ανθρώπων στο χρόνο, της μονιμότητας της παρουσίας τους αλλά και τη

φενάκη μιας συμπαγούς και αδιαίρετης ενότητας όσων ανήκουν στην ίδια εθνο-κρατική τάξη και μοιράζονται ένα μυθικό παρελθόν.

Η κίνηση των τεκτονικών πλακών του πολιτικού χάρτη, η διαρκής πλανητική μετατόπιση δηλαδή των κοινωνικών συνόρων που διαθλώνται στη μορφή του έθνους-κράτους, δημιουργούν σήμερα πολλαπλούς κοινωνικούς σεισμούς, παγκόσμια. Η κατάρρευση των μηχανισμών ελέγχου και επιτήρησης των πληθυσμιακών ροών αποτύπωσε την αποτυχία των ιδεολογημάτων της αποτροπής και της εξαίρεσης. Η πρόταση της Ευρώπης για τη δημιουργία “hot spots” στην Τουρκία με την προσφορά ανταλλαγμάτων, τη στιγμή που η Τουρκία θέτει σε κατάσταση πολιορκίας ολόκληρες περιοχές στο εσωτερικό της, η δημιουργία φράχτη στην Ουγγαρία, η θωράκιση των εθνικισμών στο εσωτερικό των κρατών, η προώθηση μια πολιτικής μετεγκατάστασης και οι αρνήσεις συμμετοχής αρκετών κρατών-μελών, ταυτόχρονα με την ολιγοήμερη μονομερή αναστολή της Σένγκεν στη Γερμανία, υποδηλώνουν τεράστιες εσωτερικές αντιφάσεις που βέβαια δεν οδηγούν με καμία αναγκαιότητα, είτε στη μεταβολή της μεταναστευτικής πολιτικής προς ένα καθεστώς περισσότερης ”αλληλεγγύης”, είτε στην αυταρχικοποίησή της. Είναι αξιοσημείωτο παράλληλα, το γεγονός πως στον κεντρικό ευρωπαϊκό διάλογο εμφιλοχωρούν αιτήματα που συμπυκνώνουν νοήματα, τα οποία έχουν αναδυθεί από τα αντιρατσιστικά κινήματα των τελευταίων δεκαετιών. Το μόνο σίγουρο είναι όμως, πως δεν πρέπει να μεταφράζονται ως ατολμία ή αδυναμία διαχείρισης αλλά ως αμηχανία απέναντι στην εισβολή της ιστορίας στο πολιτικό φαντασιακό του δύσκαμπτου ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Με την ισχυροποίηση των εξουσιών του κράτους μετά τον Α’ παγκόσμιο πόλεμο και τα τεράστια προσφυγικά κύματα που αριθμούσαν εκατομμύρια φυγές, δημιουργείται στο διεθνές δίκαιο ο ορισμός του πρόσφυγα και καθιερώνονται διακρατικές συμφωνίες για τη ρύθμιση των προσφυγικών ροών. Με τη λήξη του Β’ παγκοσμίου πολέμου και τις εκτοπίσεις των ολοκληρωτικών καθεστώτων του μεσοπολέμου, υπήρχαν 30-40 εκατομμύρια

πρόσφυγες στην Ευρώπη. Με μαζικές πολιτογραφήσεις αλλά και τον επαναπατρισμό όσων είχαν εκτοπιστεί από τον πόλεμο, το ζήτημα της παγκόσμιας μετακίνησης εισέρχεται στις διενέξεις του Ψυχρού πολέμου. Ωστόσο ο ορισμός του πρόσφυγα, παρά τα αυξημένα ρεύματα που είχε δημιουργήσει η αποαποικιοποίηση, περιορίζεται στο παράδειγμα της ατομικής δίωξης των αντιφρονούντων από τα κομμουνιστικά κράτη στο απόγειο του Μακαρθισμού. Η ροή της μετακίνησης από το 1950 και μετά, καθορίστηκε από διακρατικές συμφωνίες στη βάση των κοινών αγορών εργασίας ή πολιτικών κάλυψης εργατικού δυναμικού στη δύση. Με την πετρελαϊκή κρίση το 1973, μέχρι και την οποία είχαν στρατολογηθεί περί τους 20 εκατομμύρια ξένοι εργάτες υπό το καθεστώς του "φιλοξενούμενου εργάτη", τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη αποφάσισαν να απαγορεύσουν μονομερώς την εισροή εργατών. Η πολιτική αυτή, οι νόμοι που περιόριζαν την παράνομη μετανάστευση και η ραγδαία συνειδητοποίηση της μονιμότητας της μετακίνησης ,οδηγεί στην επινόηση του διαχωρισμού πρόσφυγα και μετανάστη χωρίς χαρτιά, που θα καθορίσει έκτοτε και το νομικό καθεστώς των μετακινούμενων.

Η εισβολή της ιστορίας στον κοινωνικό χρόνο με την πρόσφατη παγκόσμια και αδιάκοπη μετακίνηση πληθυσμών, δημιούργησε τις ρωγμές για την ανασκευή όλων των νομικών κατηγοριών που στερέωναν την ευρωπαϊκή θεσμική τάξη. Το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των εισροών αντιστοιχεί με αυτό που το δικαϊκό πλαίσιο ορίζει ως πρόσφυγα, μαζί με την ανικανότητα συνολικής απορρόφησής τους στην πολιτική μετεγκατάστασης και την αδυναμία ολικής νομικής τους κάλυψης, διαβρώνει το νομικό και εξουσιαστικό διαχωρισμό μεταξύ μετανάστη και πρόσφυγα. Τι είναι άλλωστε όσοι εκτοπίζονται λόγω επισιτιστικών και περιβαλλοντικών κρίσεων ή όσοι πέφτουν θύματα trafficking ή διώκονται πολιτικά και θρησκευτικά κατά τη διαδρομή τους; Η μεγαλύτερη μετανάστευση που γνωρίσαμε από το Β'ΠΠ διεξάγεται σήμερα και κυοφορεί μια νέα πολιτική συνθήκη και όχι ένα πρόβλημα προς επίλυση.

Ο Καρλ Σμιτ, σε μια από τις πιο ευρέως διαδεδομένες δηλώσεις

του, αποφαινόταν πως ”κυρίαρχος είναι αυτός που αποφασίζει για την κατάσταση εξαίρεσης”, αποδεχόμενος τη παλιά ρωμαϊκή ρήση πως ο ”ηγεμών δεν υπόκειται σε νόμους”. Η συνάφεια των παραπάνω διατυπώσεων εντοπίζεται στο γεγονός πως ο κυρίαρχος βρίσκεται έξω από την ισχύουσα δικαϊκή τάξη, έχοντας τη δυνατότητα να εξαιρεί τον εαυτό του από αυτήν και ωστόσο να ανήκει σε αυτήν, καθώς είναι αρμόδιος για τη λήψη της απόφασης. Αντίστοιχα το αντικείμενο της κυριαρχίας, η ανθρώπινη ζωή, δεν βρίσκεται εντός ή εκτός αλλά πάντα ενώπιον του νόμου καθώς η σχέση του με αυτόν εξαρτάται από την κυριαρχική απόφαση για την ανά περίσταση συμπερίληψή του ή όχι στην έννομη τάξη. Η ύπαρξη αυτού του ”εκτός” είναι καταλυτική για την ανθρώπινη ύπαρξη διότι αποκαλύπτει τα όρια μεταξύ φίλου και εχθρού, καθώς και τα αόρατα σημεία επαφής και χωρισμού τους αλλά ακόμα περισσότερο σηματοδοτεί πως η παραπάνω οριοθέτηση είναι καταφανώς ζήτημα πολιτικής απόφασης. Χωρίς να σκιαγραφούμε φαντάσματα μιας παντοδύναμης και απόλυτης εξουσίας ,η επισήμανση πως ο Σμιτ γνώριζε πολύ καλά τι εννοούσε όταν ισχυριζόταν πως η ”κατάσταση εκτάκτου ανάγκης φανερώνει καλύτερα από οτιδήποτε άλλο την ουσία της κρατικής εξουσίας ”, μας εμπεδώνει πως η κατάσταση εξαίρεσης και η έννοια του εχθρού αποτελούν στοιχεία συμφυή με την κρατική οντότητα, στοιχεία τα οποία καθόρισαν το περιεχόμενο και τις εκφορές του κρατικού λόγου, όπως τον γνωρίσαμε μέχρι τώρα.

Οι νέες θεσμίσεις που διαγράφονται τα τελευταία χρόνια, αν και διατηρούν αυτά τα στοιχεία από το παρελθόν, εκπίπτουν σε μια άνευ προηγουμένου εξουσιαστική διαχείριση χωρίς να μπορούν να νομιμοποιηθούν ούτε φυσικά, ούτε ιστορικά, ούτε θεϊκά. Οι ναζί μιλούσαν για νόμους της φύσης ενώ οι μπολσεβίκοι για νόμους της ιστορίας. Σήμερα η κυριαρχία αδυνατώντας να παράξει θετικό ιδεολογικό πρόσημο, και μια υπεριστορική αφήγηση, έχει διαλύσει κάθε συναίνεση και έχει οδηγηθεί σε μια ωμή κρατική κυριαρχία και μια ψυχρή και αναποτελεσματική κυβερνησιμότητα. Η Μεσόγειος παράγεται πλέον, ως σημαίνον του θανάτου και ως κυρίαρχος τόπος μετατροπής της βιοπολιτικής σε θανατοπολιτική. Η επιλογή διατήρησης του φράχτη στον Έβρο, επεκτείνοντας τη

λογική του ρεαλισμού και της διαχείρισης στο ζήτημα των πληθυσμιακών ροών, καταργεί τη μόνη λογική δίοδο εισόδου με συνέπεια να μεγεθύνονται τα θύματα καθημερινά. Η αποτροπή των μαζικών θανάτων στο ”σταυροδρόμι των πολιτισμών” μπορεί να περάσει μόνο μέσα από την αποστρατικοποίηση των συνόρων και το άνοιγμα του Έβρου. Στο πνεύμα αυτό, η “Πρωτοβουλία Αθήνας ενάντια στο φράχτη του Έβρου” καλεί σε διαδήλωση στο φράχτη, στις 31 Οκτώβρη.

Ο Σαίξπηρ με τη γλώσσα του Μάκβεθ, άνοιξε το παράθυρο στο απροσμέτρητο βάθος της ανθρώπινης δημιουργικότητας λέγοντας πως ”είμαστε όλοι ηθοποιοί που χειρονομούμε πάνω σε μια παράλογη σκηνή”. Η σκηνή αυτή συντρίβεται κάτω από τα πόδια μας, ενώ ο σχηματισμός νέων καθορισμών δεσπόζει αναπόφευκτος και ανήκει συνολικά στην κοινωνία. Η ανάθεση δημιουργεί όρους παθητικότητας και απάθειας τη στιγμή που σήμερα ριζώνουν θεσμοί άμεσης δημοκρατίας, με την ενεργό και άμεση συμμετοχή των προσφύγων. Η Κατάληψη Στέγης Προσφύγων στην οδό Νοταρά 26, ενσαρκώνει αυτές τις σημασίες και πραγματώνει νέα προτάγματα, μέσα από την καθημερινή συλλογική πολιτική πράξη. Τα ρεύματα αλληλεγγύης διευρύνονται και διαχέονται στα αυλάκια του κοινωνικού φαντασιακού. Το ταξίδι προς την ελευθερία έχει πολλές διαδρομές και εμείς ας είμαστε μέσα στο τρένο της μεγάλης φυγής.

Οι λαθροπρόσφυγες και η κατάρρευση του ρεαλισμού

Φιλήμονας Πατσάκης

Στο πολύ διδακτικό βιβλίο του Βίκτορ Σερζ «Οι αναμνήσεις ενός επαναστάτη» υπάρχει πληθώρα αναφορών όπου οι άνθρωποι που

πίστεψαν στην επανάσταση του ’17 αντιμετώπιζαν την τρομοκρατία που διαρκώς εξαπλωνόταν με τη δικαιολογία «της κατάστασης πολιορκίας, της πείνας, της αντεπανάστασης, του ρεαλισμού της ανάγκης για νέα εξουσία». Αλλά τελικά το «μονοπώλιο της εξουσίας» επέβαλε τους ρυθμούς του θανάτου.

Τώρα βιώνουμε νέες συνθήκες υπαρκτού ρεαλισμού, από διαφορετικό ιδεολογικό στίγμα, αλλά με πανομοιότυπες δικαιολογίες. Πρέπει να σκεφτούμε πάνω στην προσπάθεια να εμφανίσουν τα πρωτεία της οικονομίας επί της ζωής ως μη αμφισβητήσιμα, όμως είναι ακριβώς η έννοια του ρεαλισμού τους που καταρρέει, που στερεί από τους ανθρώπους κάθε δικαίωμα στην αξιοπρέπεια και τον αυτοπροσδιορισμό.

Ο «ρεαλισμός» της διαρκούς φτωχοποίησης, της ανεργίας, της μη ελπίδας, της οριστικής εγκατάλειψης κάθε έννοιας ευτυχίας, των πολέμων και της καταστολής των μικρών και μεγάλων πτωμάτων, δεν πρέπει να μας ενδιαφέρει. Η διάλυση των καπιταλιστικών υποσχέσεων, η αδυναμία συγκρότησης μιας αφήγησης που να δίνει προοπτικές στο σύστημα, οι εμφύλιοι που ξεσπούν με πρωτόγνωρη ευκολία και αναμοχλεύουν τα σύνορα, οι ανεξέλεγκτη ροή των «λαθρο-προσφύγων» που έδειξαν το ζοφερό πρόσωπο των κυρίαρχων έχουν μια κοινή συνισταμένη, ότι το κράτος δεν μπορεί πλέον εύκολα να διευθετήσει τους όρους της ζωής.

Σωστά **ο Κοροβέσης στο άρθρο του (17/10) στην «Εφ.Συν.»**, αναφέρει πως το σημαντικό γεγονός της εκτέλεσης 2 Βρετανών πολιτών που είχαν ενταχθεί στο ISIS, χωρίς δίκη, ακολούθησε τη δολοφονία ενός Αμερικανού υπηκόου στην Υεμένη με διαταγή του Αμερικανού προέδρου το 2014 που είναι η πρώτη δολοφονία Αμερικανού πολίτη πέρα από την ισχύ του Αμερικανικού Συντάγματος…

Η αλλαγή αυτή του δικαϊκού παραδείγματος είναι συγκλονιστική. Έρχεται να αναμιχθεί με την ευκολία που η Τουρκία πολιορκεί πόλεις στην επικράτειά της, την ευκολία με την οποία η Ευρώπη των ελεύθερων μετακινήσεων, της διαρκούς αναβάθμισης των συγκοινωνιών, πήρε αποφάσεις για την κατάργηση 5 διασυνοριακών

συνδέσεων μέσω τρένων για να μη μετακινηθούν οι πρόσφυγες! Στο ελληνικό έδαφος συνεχίζονται οι ασκήσεις των σωμάτων στρατού σε αστικό περιβάλλον για την αντιμετώπιση συνθηκών «κατάλυσης της κοινωνικής ειρήνης με όρους προσβολής της ασφάλειας».

Η πιο πρόσφατη έγινε στην Κω το καλοκαίρι του 2015! Ο μετανάστης-πρόσφυγας είναι ταυτόχρονα φορέας της συνολικής κρίσης ταυτότητας του έθνους-κράτους και μια ρωγμή στην ηθική συγκρότηση του πολιτισμού, μια σοβαρή κρίση της οποίας η πολιτική λύση είναι και μια επίπονη διαδικασία επαναπροσδιορισμού όλων των πολιτικών συνθηκών.

Λύση απέναντι στη σήψη δεν είναι η κάθε είδους ανάθεση, αλλά η προσήλωση στις αξίες μιας νέας πολιτικής και κοινωνικής συγκρότησης στη βάση της άμεσης δημοκρατίας, της αυτοοργάνωσης και της διαρκούς αυτοθέσμισης που θα γκρεμίσει τους όρους του «δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική».

Η νέα παραγωγική συγκρότηση δεν μπορεί να στηριχτεί στην έννοια της ανάπτυξης αλλά της πλήρους και απόλυτης υπέρβασης του μοντέλου της καπιταλιστικής συγκρότησης, με βάση την αυτοδιαχείριση, τη συνεργατική δομή, τη δυνατότητα των ανθρώπων να μπορούν να λειτουργούν οι ίδιοι τις μονάδες παραγωγής, αλλά και της απελευθέρωσης των πολιτιστικών μονάδων από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους και των ιδιωτικών κεφαλαίων, την προσπάθεια διάχυσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας στον κοινωνικό ιστό. Αυτό πηγάζει και από μια νέα διεκδίκηση του δημόσιου χώρου ως χώρου κοινωνικού, δηλαδή ούτε κρατικού αλλά ούτε και ιδιωτικού, ενός χώρου που θα απελευθερώσει τους κοινωνικούς πόρους και θα τους πολλαπλασιάσει.

Επίσης, είναι βασική παράμετρος η ανάγκη να δοθεί καθοριστική μάχη για την πλήρη και απόλυτη αποστρατιωτικοποίηση των δυτικών κοινωνιών, να διαλυθεί το νομικό οπλοστάσιο που καθιστά την ίδια την κοινωνική κινητικότητα μέρος του ποινικού δικαίου. Ήρθε η ώρα η ελευθερία να μπορέσει να συγκροτήσει η ίδια τους όρους της ζωής. Ας μη φοβηθούμε να προτείνουμε μια

διέξοδο μακριά από το κράτος, η απελπισία δεν μπορεί να είναι μονόδρομος.

Πηγή: https://www.efsyn.gr/arthro/lathroprosfyges-kai-katarreysi-toy-realismoy

---

Η φιγούρα του πρόσφυγα και η κρίση του έθνους-κράτους

Αποστόλης Στασινόπουλος

“Η ιστορία δεν είναι πλέον γι’ αυτούς ένα κλειστό βιβλίο και η πολιτική δεν είναι το προνόμιο των εθνικών.”
Χάνα Άρεντ, Εμείς οι πρόσφυγες, The menorah journal,1943

Όσοι με ιστορική βεβαιότητα διαμήνυαν το τέλος της Ιστορίας και τη δύση του ολοκληρωτισμού βρίσκονται σήμερα αναπόδραστα δεμένοι στο άρμα του ολοκληρωτισμού της Δύσης. Οι χιλιάδες νεκροί στη Μεσόγειο δεν αποτελούν μια αναγκαία διαχείριση των υπερμεγεθών προσφυγικών ροών, αλλά μέρος των στρατιωτικών και αντιτρομοκρατικών εκστρατειών της Δύσης. Η βάση της νέας διευρυμένης μετακίνησης ανθρώπων που χαρακτηρίζονται με την ιδιότητα του πρόσφυγα, εντοπίζεται σε έναν διαλυμένο από τις πολεμικές συρράξεις χώρο που περικλείει τη Συρία, την Υεμένη, την Ερυθραία, τη Λιβύη κλπ.. Σε αυτό το πλαίσιο, διαρρηγνύεται και η ψευδεπίγραφη διχοτόμηση μεταξύ μετανάστη και πρόσφυγα που προσέφερε στον νομικό μας πολιτισμό το οπλοστάσιο για να προσδιορίζει την ουσία του παράνομου. Η πολεμική αντιμετώπιση των τεράστιων εισροών προσφύγων δεν πρέπει να μας ξενίζει ως προς τη δικαιϊκή και σημασιακή συγκρότηση του πολιτισμού μας.

Η συγκροτητική αρχή του έθνους-κράτους, που προέβλεπε πως η γέννηση σε ένα δεδομένο έδαφος και μια ορισμένη κρατική τάξη

αποτελεί πηγή δικαιωμάτων, βρίσκεται σε κρίση. Η ειδική σχέση που δημιουργείται μεταξύ του διαχωρισμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη όπως διατυπώθηκε και στο πρώτο Γαλλικό Σύνταγμα (Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, το 1789), έδωσε τη δυνατότητα στην εξουσία να αποφαίνεται επί της έννοιας του πολίτη και να την ορίζει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι χιλιάδες απο-πολιτογραφήσεις στην Ευρώπη του Μεσοπολέμου. Η φιγούρα που θα έπρεπε κατεξοχήν να ενσαρκώνει τα δικαιώματα του ανθρώπου, ο πρόσφυγας, συνιστά, αντιθέτως, τη ριζική κρίση αυτής της έννοιας. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αναπαριστούν την εγγραφή της γυμνής φυσικής ζωής στη νομικο-πολιτική κρατική τάξη, ενώ κυοφορούν τη δυνατότητα του αποκλεισμού. Ένα μόνιμο καθεστώς «ανθρώπου καθαυτόν» είναι αδιανόητο για το δίκαιο του έθνους-κράτους, κάτι που υποδηλώνει και η κατάσταση του πρόσφυγα, που θεωρείται πάντα προσωρινή, καθώς οδηγείται στην πολιτογράφηση ή στον επαναπατρισμό.

Το ευρωπαϊκό έδαφος στο οποίο γεννήθηκαν και αργοσβήνουν σήμερα οι μεγάλες αφηγήσεις στέκεται έκθαμβο απέναντι σε ένα πλήθος μη πολιτών που διαμένουν μόνιμα, και ούτε μπορούν ούτε θέλουν να πολιτογραφηθούν ή να επαναπατριστούν. Γι’ αυτούς του μη πολίτες και μόνιμους κατοίκους έχει δημιουργηθεί μάλιστα ο όρος **denizens** (σε αντιδιαστολή με το citizens), που δηλώνει την άρνηση της ιδιότητας του πολίτη· σε αυτούς, εκτός από τους πρόσφυγες πρέπει να υπολογίζουμε και μεγάλα κομμάτια πληθυσμού των ανεπτυγμένων κρατών. Όλο και περισσότερα τμήματα της ανθρωπότητας δεν μπορούν πλέον να αφομοιωθούν στη μορφή του έθνους κράτους. Η αυξανόμενη αποστοίχιση των πολιτών από τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης-εκπροσώπησης εκδηλώνει μια εμφανή τάση να μετασχηματιστούν σε denizens.

Ο πρόσφυγας αποτελεί μια οριακή έννοια που θέτει υπό ριζική διερώτηση τις αρχές του έθνους-κράτους – και έτσι πρέπει να τον δούμε. Εάν, στο σύστημα του έθνους-κράτους ο πρόσφυγας συνιστά μια τόσο θεμελιώδης πρόκληση, αυτό συμβαίνει επειδή, σπάζοντας την ταυτότητα μεταξύ ανθρώπου και πολίτη, μεταξύ

γέννησης και ιθαγένειας, σηματοδοτεί την ουσιαστικότερη ρήξη με το σύστημα αυτό. Ωστόσο, η παροχή ιθαγένειας σε όλους σκιαγραφεί ένα ουσιαστικό διακύβευμα για μια νέα κοινωνική θέσμιση, καθώς αποδιοργανώνει τους όρους του αποκλεισμού διότι η έλλειψη αυτής της νομικής ταυτότητας διαλύει κάθε άλλη ιδιότητα του ανθρώπινου υποκειμένου το οποίο έτσι διολισθαίνει στη σφαίρα του μη ανθρώπου. Όταν τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι και δικαιώματα του πολίτη, τότε η ζωή καθίσταται φονεύσιμη. Η παγκόσμια και αδιάκοπη μετακίνηση προσφύγων δημιουργεί μια νέα πολιτική συνθήκη, και όχι ένα πρόβλημα προς επίλυση. Ο πρόσφυγας καθίσταται φορέας της συνολικής κρίσης ταυτότητας του έθνους-κράτους τη στιγμή που η έννοια του πολίτη δεν είναι πλέον επαρκής για να περιγράψει την πολυπλοκότητα των σύγχρονων κοινωνιών.

Πρέπει να σκεφτούμε πάνω σε αυτό το κενό, στο οποίο ριζώνουν σήμερα θεσμίσεις ριζοσπαστικοποίησης της δημοκρατίας με την ενεργό και άμεση συμμετοχή των προσφύγων και αυτοοργανωμένες κινήσεις αλληλεγγύης που συγκροτούν μια de facto ένταξη τους στην κοινωνία ανασκευάζοντας όλους τους παραδοσιακούς ορισμούς που μας κληρονομήθηκαν, εκκινώντας από αυτή τη φιγούρα. Η οριακή αυτή φιγούρα του πρόσφυγα αξίζει να θεωρηθεί κεντρική φιγούρα της πολιτικής μας ιστορίας.

https://enthemata.wordpress.com/2015/08/09/stasinopoulos/

Το τέλος του ανθρωπισμού

Φιλήμονας Πατσάκης*

Υπάρχει κάποια αδιόρατη γραμμή που συνδέει τη Βαλτιμόρη, το Φέργκιουσον, τη Λεκάνη της Μεσογείου, τη Συρία, τη Λιβύη, την

Ουκρανία και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών-προσφύγων που «κοσμούν» όλες τις δυτικές κοινωνίες; Οι εκρήξεις-εξεγέρσεις που στιγματίζουν τις περιοχές των ΗΠΑ, ενώ δείχνουν να έχουν αφετηρία την ίδια αφορμή, τη βάναυση δολοφονία από αστυνομικούς μελών της αφροαμερικανικής κοινότητας, δεν έχουν ως κινητήριο μοχλό την οργή που εκδηλώθηκε στο Λος Αντζελες το 1992. Εμφορούνται από την απελπισία που προκαλεί η γνώση ότι τελείωσε οριστικά η διαφωτιστική συνθήκη που θεωρούσε τον άνθρωπο αυταξία.

Αυτή η απελπισία δεν έχει μόνο αμυντικά χαρακτηριστικά όπως θα περίμενε κανείς, αλλά έχει και μια συνθήκη αναγνώρισης ότι το κράτος δεν μπορεί να διασφαλίσει σταθερές συνθήκες νομικής υπόστασης στους πολίτες που συγκροτούν το έθνος-κράτος, αλλά ακόμα περισσότερο δεν μπορεί να διασφαλίσει τους όρους της ζωής. Αυτή η συνθήκη αναγνωρίζεται και από την εξουσία και κάνει τους 570 νεκρούς από αστυνομική δράση, που είναι ο επίσημος απολογισμός μέχρι τώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες, μέρος ενός κηρυγμένου και όχι ακήρυκτου εμφυλίου· άλλωστε εδώ και καιρό υπάρχει και εφαρμόζεται νόμος που ορίζει ότι το πλεονάζον πολεμικό υλικό που φεύγει από το Ιράκ και το Αφγανιστάν πηγαίνει κατά προτεραιότητα στην επάνδρωση των μονάδων της Αστυνομίας και της Εθνοφυλακής στην Αμερική.

Με μια διαδικασία που παραδίδει όλο και μεγαλύτερες ζώνες της κοινωνικής συγκρότησης σε μια κατάσταση εξαίρεσης, με τους αντιτρομοκρατικούς και αντιμεταναστευτικούς νόμους να δημιουργούν τους όρους οριστικής αλλοίωσης του νομικού πολιτισμού, για τον οποίο τόσο περηφανεύονταν μέχρι τώρα οι Δυτικοί δημοκράτες, η ανάγκη αντίστασης αποκτά οιονεί υπαρξιακά χαρακτηριστικά. Το ότι η Λεκάνη της Μεσογείου έχει μετατραπεί από «σταυροδρόμι πολιτισμών» σε νεκροταφείο 30.000 ανθρώπων τον χρόνο είναι αποτέλεσμα ενός πολέμου χαμηλής έντασης που διεξάγεται πολλά χρόνια τώρα.

Οι εμφύλιοι, των οποίων η ένταση ξενίζει και η έκταση ξαφνιάζει, αποδεικνύουν ότι βιώνουμε το τέλος της μεταπολεμικής συνθήκης συγκρότησης του κόσμου και την αρχή

μιας περιόδου με μόνο ενοποιητικό στοιχείο τον φόβο. Ο πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία ήταν από την αρχή στραμμένος στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών, η στρατιωτικοποίηση του εσωτερικού των κοινωνιών και η επιβολή μιας αστυνομικής λογικής στο εξωτερικό έχουν διαμορφώσει έντονη ρευστότητα. Ενώ το επιστέγασμα της πολιτικής αυτής θεωρήθηκε η περίφημη θεωρία της οικοδόμησης εθνών (nation building), το οποίο ήταν το δόγμα που δέσποζε στην επέμβαση στη Λιβύη, τελικά οδηγηθήκαμε στην απόλυτη κατάρρευση όχι μόνο εθνών αλλά και ολόκληρων περιοχών.

Καθώς οι υποσχέσεις του συστήματος για διαρκή πρόοδο, ευημερία, για το τέλος των εποχών του πολέμου και του πόνου αποδείχτηκαν φρούδες, είμαστε μπροστά στη συγκρότηση ενός κόσμου βασισμένου στο συναίσθημα του φόβου ως μοναδικού μέσου συναίνεσης. Η έκτακτη σύνοδος κορυφής της Ε.Ε. για το μεταναστευτικό ζήτημα δεν απέδειξε, όπως πολλοί θέλουν να παρουσιάσουν, ένα ηθικό έλλειμμα στην ελίτ της Ευρωπαϊκής Ενωσης. Αντίθετα έδειξε συνέπεια και συνέχεια στις στοχεύσεις και τις επιδιώξεις των εξουσιαστικών μηχανισμών.

Η ανάγκη μιας πολεμικής αντιμετώπισης των ροών των μεταναστών είναι μέρος της αντιτρομοκρατικής εκστρατείας και όχι διαχείριση των συνεπειών της. Μα καλά, δεν βλέπουν ότι η βάση της τεράστιας εισροής προσφύγων είναι οι πολεμικές συρράξεις σε έναν τεράστιο γεωγραφικά χώρο; Δεν είναι μόνο η Συρία, είναι η Υεμένη, η Ερυθραία, η Νιγηρία, η Λιβύη, που αποτελούν πλέον κατεστραμμένες ζώνες. Έτσι ακριβώς κατέρρευσε και η νομική διάκριση μεταξύ προσφύγων και μεταναστών, μια διάκριση που στήριξε τη δημιουργία της λογικής του παράνομου ανθρώπου. Τώρα που η ισορροπία ανατράπηκε και το σύνολο σχεδόν των ανθρώπινων ροών αντιστοιχεί σε αυτό που όριζαν ως πρόσφυγα και επειδή νομικά δεν είναι εύκολη η αποβολή τους, στηρίζουν την πολιτική τους στην προσπάθεια της φυσικής εξόντωσης και αποτροπής.

Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, που επικαλείται το ασαφές πλαίσιο της συγκρότησης του έθνους με βάση το αίμα,

ειδικά για την περίοδο που ζούμε, είναι μια απόφαση-σταθμός. **[1]** Ολη αυτή η ζοφερή περίοδος βίας, αποκλεισμού, φτώχειας, έντασης μιας πορείας του νομικού οπλοστασίου προς ολοκληρωτικές πλευρές, τονίζει τη φράση «δεν υπάρχει εναλλακτική» που προσπαθούν να την κάνουν τη ρίζα της παθητικότητας και κατά προέκταση της λογικής της ανάθεσης.

Τα όρια αυτής της ανάθεσης μας τα δείχνει η ικανοποίηση της αριστερής μας κυβέρνησης από τα αποτελέσματα της συνόδου κορυφής της Ε.Ε. για το μεταναστευτικό, η εν πολλοίς διατήρηση των στρατοπέδων συγκέντρωσης και μια έντονη ενασχόληση με αυτό που λέγεται διαχείριση και «ρεαλισμός». Το τέλος όμως της ανάθεσης μπορεί να σημάνει την αρχή μιας νέα συλλογικής αίσθησης του ανήκειν, την αρχή μιας διαδικασίας συγκρότησης της αυτοδιεύθυνσης, την αίσθηση του αυτοπροσδιορισμού και τη διεύρυνση της έννοιας της αλληλεγγύης ώστε να περιλαμβάνει το σύνολο των όρων της ζωής.

Μιας αλληλεγγύης που θα διαλύει κάθε σκέψη αποκλεισμού και θα θεωρεί τον πρόσφυγα μέλος της κοινωνικής δομής. Αυτό προϋποθέτει και την ανάγκη να αναδειχτεί ότι ο στρατός, η αστυνομία και ο σύγχρονος νομικός πολιτισμός είναι μέρη του προβλήματος, και όχι λύσεις στη βάση της ασφάλειας.

[1] Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας έκρινε αντισυνταγματικό τον νόμο Ραγκούση για την ιθαγένεια και το σκεπτικό του επιδιώκει να τονίσει την αναγκαιότητα να επανακαθοριστούν οι πολιτικοί δεσμοί του έθνους με μοναδικό κριτήριο τον νόμο του αίματος.

* *συγγραφέας, μέλος της συντακτικής ομάδας του περιοδικού Βαβυλωνία*

Πηγή: https://www.efsyn.gr/arthro/telos-toy-anthropismoy

Στρατόπεδα Συγκέντρωσης Μεταναστών: συναισθηματισμός και κατάσταση εξαίρεσης

Αποστόλης Στασινόπουλος

Οι μετανάστες στα στρατόπεδα συγκέντρωσης βρίσκονται σε έναν άνομο χώρο χωρίς δικαιώματα και καμία νομική πρόβλεψη, δεν είναι πολίτες, παρά ανήκουν σε αυτό που το ρωμαϊκό δίκαιο ονόμαζε γυμνή ζωή. Η κατάσταση εξαίρεσης ως μέρος της σύγχρονης κυβερνησιμότητας μέσω των διαταγμάτων, των έκτακτων θεσμίσεων, και της αναστολής των νόμων επεκτείνεται σε κάθε πτυχή της ζωής, περιβάλλοντας ολόκληρο τον βίο, με σκοπό να ορίσει τη ζωή που είναι άξια να βιωθεί καθιστώντας την υπό διαπραγμάτευση. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν είναι καθόλου τυχαίο πως έχει ανοίξει η συζήτηση για την παραχώρηση των στρατοπέδων συγκέντρωσης σε ιδιώτες, επιζητώντας η φύλαξη, η κράτηση και ο έλεγχος να εισέλθει στον ανταγωνισμό κόστους-οφέλους. Η επέκταση του νομικού του νοήματος με βάση το κυβερνητικό πρόγραμμα «θέτις», όπου στην Αμυγδαλέζα οδηγήθηκαν τοξικοεξαρτημένοι απλά και μόνο για να καταγραφούν, αποτελεί μια προσπάθεια διεύρυνσης του χαρακτήρα του αποκλεισμού. Η επιδίωξη του κράτους να τους διατηρεί σε ένα νομικό κενό και σε μια αόριστη κράτηση φανερώνει με τον πιο έκδηλο τρόπο την προσπάθειά του να καταστήσει αόριστη όχι μόνο την περίοδο της κράτησης αλλά και την ίδια τη φύση του εγκλεισμού.

Μπορούμε σε αυτό το σημείο να βρούμε δύο αναλογίες με αυτό το καθεστώς. Αρχικά, το στρατιωτικό διάταγμα που εξέδωσε ο Μπους στις 13/11/2001 και έδινε τη δυνατότητα της επ’ αόριστον κράτησης μη Αμερικανών πολιτών, υπόπτων για τρομοκρατία. Εδώ συναντάμε τη ριζική άρση της νομικής υπόστασης του ατόμου, καθώς, όπως έλεγε η Τζούντιθ Μπάτλερ, αυτό το ον δεν είναι ούτε αιχμάλωτος, ούτε κατηγορούμενος παρά απλά κρατούμενος σε μια κατάσταση που εκφεύγει από κάθε νομικό έλεγχο. Η δεύτερη

αναλογία εντοπίζεται στη νομική κατάσταση των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι οποίοι, μαζί με την υπηκοότητα, έχαναν και κάθε νομική ταυτότητα. Οι ναζί τούς οδηγούσαν στα στρατόπεδα αφού πρώτα τους είχαν απεθνικοποιήσει διαγράφοντας από πάνω τους κάθε νομική ιδιότητα. Η ειδική σχέση που δημιουργείται μεταξύ του διαχωρισμού ανθρώπου και πολίτη όπως διατυπώθηκε και στο πρώτο γαλλικό σύνταγμα, έδωσε τη δυνατότητα στην εξουσία να αποφαίνεται επί της έννοιας του πολίτη και να την ορίζει. Η παροχή ιθαγένειας σε όποιον το επιθυμεί, σκιαγραφεί ένα ουσιαστικό διακύβευμα για τα κινήματα καθώς η έλλειψη αυτής της νομικής ταυτότητας διαλύει κάθε άλλη ιδιότητα του ανθρώπινου υποκειμένου το οποίο έτσι διολισθαίνει στη σφαίρα του μη ανθρώπου. Όταν τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι και δικαιώματα του πολίτη τότε η ζωή καθίσταται φονεύσιμη. Η Χάνα Άρεντ υποστηρίζει πως η αντίληψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οποία θεμελιώνεται πάνω στην υποτιθέμενη ύπαρξη ενός καθεαυτό ανθρώπινου όντος, καταρρέει αμέσως μόλις εκείνοι που την επαγγέλλονταν βρουν μπροστά τους ανθρώπους οι οποίοι έχασαν κάθε άλλη ιδιότητα και ειδική σχέση, εκτός από το καθαρό ιδεολογικό σχήμα ότι είναι άνθρωποι. Εκεί πρέπει να αναζητήσουμε και τη σύγχρονη απάθεια γύρω από τα φονεύσιμα σώματα των μεταναστών.

Ζούμε την πλήρη κατάρρευση των αξιών εκείνων που συνοδεύουν και επακολουθούν την παρακμή των ανθρωπιστικών ιδεών και της δημοκρατίας και ζούμε τον εφιάλτη της κατανάλωσης, της ιδιώτευσης και της αποσύνθεσης της κοινωνίας. Η δυστοπική αυτή περιπλάνηση διαμορφώνει ένα περιβάλλον όπου ο σύγχρονος άνθρωπος αδυνατεί πλέον να κανοναρχήσει αξίες και οδηγείται στη πλήρη εξατομίκευση, εν απουσίαν όμως ατόμου. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης έχουν ήδη παγιωθεί σε πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης σε μια κοινωνία διαρκούς ελέγχου, επεκτείνοντας έτσι τα ηλεκτροφόρα σύρματά τους. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε ουμανιστικός λόγος συντρίβεται καθώς η σχετικοποίηση των αξιών, η διάλυση κάθε συλλογικής σημασίας και η στροφή στον γενικευμένο κομφορμισμό και την ιδιωτικότητα έχουν δημιουργήσει έναν κοινωνικοϊστορικό τύπο ανθρώπου ματαιωμένο,

απαθή και μονήρη, λησταρχικό με κάθε θεσμό και σημασία, περίκλειστο στην καταναλωτική του ατομικότητα. Κάθε προσπάθεια να ενσκήψουμε στο ζήτημα και να το ανοίξουμε στην κοινωνία μέσα από τη λογική της ευαισθησίας θα βουλιάζει στο κενό καθώς θα επικαλείται έναν θολό ανθρωπισμό ο οποίος έχει προ πολλού συντριβεί, εφόσον για πρώτη φορά στην ιστορία η κοινωνία δεν έχει τίποτε να σκεφτεί και τίποτε να πει για τον εαυτό της, για αυτό που είναι και για αυτό που θέλει, για το τι αξίζει για αυτήν και τι δεν αξίζει – κατ' αρχάς, για το αν θέλει τον εαυτό της ως κοινωνία και σαν ποια κοινωνία, όπως υποστήριζε και ο Καστοριάδης. Ο κρατικός μηχανισμός έχει μετατρέψει σήμερα τη δημοκρατία από κοινοβουλευτική σε κυβερνητική με άξονα τα διατάγματα, τους εξουσιοδοτικούς νόμους και την αναστολή του δικαίου με πρόφαση τη διατήρηση της συνταγματικής τάξης ως βασικές συνιστώσες του σύγχρονου καθεστώτος εξαίρεσης. Το φαντασιακό της εξουσίας σήμερα κινείται στη διεύρυνση του χαρακτήρα της εξαίρεσης, ξεκινώντας από το μεταναστευτικό και τους τρομονόμους, επεκτείνοντας όμως συνεπακόλουθα το δίχτυ του αποκλεισμού σε περισσότερα κοινωνικά κομμάτια, όπως τους τοξικοεξαρτημένους, τους μη ετεροκανονικούς, τους μη παραγωγικούς και ενδεχομένως τους οφειλέτες του δημοσίου, δείχνοντας επίσης ότι η λογική των στρατοπέδων συγκέντρωσης είναι μια διαρκής ρύθμιση που εμπεριέχει εν δυνάμει το σύνολο της κοινωνίας. Η πολιτική των κινημάτων θα πρέπει να διαπνέεται από μια νέα διάσταση της έννοιας της αλληλεγγύης που δεν θα βασίζεται στη συναισθηματική απομόνωση και την ιδεολογική αυταρέσκεια προσπαθώντας να εκβιάσει πολιτικά υποκείμενα εκεί που δεν υπάρχουν, αλλά θα πρέπει να ριχτεί σε μια μάχη *με* τους μετανάστες που θα προϋποθέτει την ανοικτότητα του νοήματος και την κοινωνική απεύθυνση, με τη διάθεση να αναδείξει πως η κατάσταση εξαίρεσης και το στρατόπεδο συγκέντρωσης αποτελούν ένα πλέγμα ελέγχου και επιτήρησης που συνεχώς διευρύνεται και μπορεί να αγκαλιάσει τον καθένα. Αυτό που μας ενώνει με τους μετανάστες, και σε αυτό πρέπει να επενδύσει η σύγχρονη αλληλεγγύη, είναι η στέρηση της ελευθερίας και η κατάσταση εξαίρεσης, η οποία εντάσσεται σε μια ενιαία ατζέντα της

εξουσίας από τις Σκουριές και τους fast track νόμους, τα νομοθετικά διατάγματα τύπου ΕΡΤ μέχρι τα στρατόπεδα και τις φυλακές τύπου Γ. Το εύρος και η πολλαπλότητα της κοινωνικής έκφρασης είναι ικανές να σηματοδοτήσουν τις διαδρομές και τις απολήξεις αυτής της αναμέτρησης.

Η νομιμοποίηση αποτελεί ένα επίδικο για εμάς, καθώς είναι ικανή να αποδιοργανώσει τη συνολική τακτική του "εκτός νόμου" που προτάσσει η κυριαρχία και να δώσει πολλαπλές νίκες. Δεν πρέπει όμως να απομονωθούμε σε μια απονενοημένη πολιτική αιτημάτων τη στιγμή που το κράτος έχει διακόψει κάθε δίαυλο επικοινωνίας. Το ευρωπαϊκό έδαφος στο οποίο γεννήθηκαν, ανδρώθηκαν και αργοσβήνουν σήμερα οι μεγάλες αφηγήσεις στέκεται έκθαμβο απέναντι σε ένα πλήθος μη πολιτών που διαμένουν μόνιμα, και που ούτε μπορούν, ούτε θέλουν να πολιτογραφηθούν ή να επαναπατριστούν. Η ρωγμή που εμφανίζει αυτό το σπάσιμο των διακρίσεων μεταξύ ανθρώπου και πολίτη, γέννησης και εθνικότητας σημειοδοτεί την ουσιαστικότερη ρήξη με το έθνος-κράτος. Η διάλυση της ιθαγένειας που φέρει εντός του ο μετανάστης και η συνακόλουθη προς αυτό συντριβή της σχέσης ζωής και εξουσίας διανοίγει πεδία δράσης και διαλόγου για τη συγκρότηση διαφορετικών πολιτικών θεσμίσεων. Η κατάρρευση όλων των παραδοσιακών ορισμών και αφηγήσεων σύμφωνα με τα παραπάνω, μας προτρέπει να αναζητήσουμε τα διάκενα των καθιερωμένων μορφών πολιτικής συγκρότησης και να δώσουμε εκεί μάχες με τους μετανάστες για τη διαμόρφωση επιμέρους δικαιωμάτων στη βάση του μη αποκλεισμού, όπως και για την ενεργοποίηση αυτόνομων τόπων συνομιλίας και σύμπραξης των κινημάτων με στόχο την ανασύνταξη της ζωής, πέρα από κάθε βεβαιότητα με όρους ρητής αυτοθέσμισης. Πιο συγκεκριμένα, είναι αναγκαία μια κοινωνική, ανοιχτή, με κινηματικά χαρακτηριστικά δραστηριοποίηση χωρίς ιδεολογικές περιφράξεις και κλειστές ταυτότητες που θα στοχεύει στον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του πολίτη μέσα από τα νεότατα κοινωνικά κέντρα και τους χώρους αυτοοργάνωσης που προβάλλουν έναν νέο τρόπο πολιτικής ύπαρξης με άμεση και διευρυμένη συμμετοχή δημιουργώντας ένα ανοιχτό πεδίο κοινωνικών διεργασιών χωρίς

αποκλεισμούς. Αυτή η μάχη περνάει μέσα από τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου, με συνέπεια το κλείσιμο των στρατοπέδων και η πλήρης επανανθρωποποίηση των μεταναστών να διαβαίνει μέσα από την απόσπαση και αυτοθέσμιση του δημόσιου χώρου.

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 17

Η Παραγωγή του Μίσους: Ξενοφοβία και Ρατσισμός στην Ευρώπη

Μετάφραση: Δανάη Κασίμη

Enzo Traverso

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία δεν αποτελούν κατάλοιπα ενός «παρελθόντος που δε λέει να ξεπεραστεί», αρχαϊσμοί που επιβιώνουν παρά την εξαφάνιση των συνθηκών που τα γέννησε. Οι καταστροφές του εικοστού αιώνα δεν μας δίδαξαν αρκετά ώστε να μην υιοθετούμε πρακτικές στιγματισμού, αποκλεισμού και ενίοτε μίσους μπροστά σε καθετί διαφορετικό. Από αυτή την άποψη, η σύγχρονη ξενοφοβία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία του ρατσισμού, ως βάση μιας νεωτερικότητας που αλλάζει τη μορφολογία της, αλλά όχι τη λειτουργία της.

Η εξέταση λοιπόν, μέσα από ένα ιστορικό πρίσμα της παραγωγής του ρατσισμού ενάντια στην ετερότητα, είναι απαραίτητη προκειμένου να κατανοήσουμε την εξέλιξή του μέχρι σήμερα. Πολύ συχνά ο ρατσισμός θεωρείται ως ένα είδος παθολογίας και όχι μια πρότυπη μορφή της νεωτερικότητας. Θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι για να τον αντιμετωπίσουμε, θα πρέπει να αμφισβητήσουμε μια κοινωνική τάξη και ένα μοντέλο πολιτισμού, όχι τις τυχόν

παραμορφώσεις ή στρεβλώσεις του. Στη συνέχεια, θα πρέπει να απορρίψουμε τη διαπίστωση ότι η επιτυχία του ρατσισμού και της ξενοφοβίας δεν οφείλεται στην αλήθεια ή την ικανότητά τους να περιγράφουν αντικειμενικά την πραγματικότητα (που μπορεί να φέρει ψευδείς απαντήσεις ή απαράδεκτες από ηθικής άποψης, σύμφωνα μ' ένα παλιό κλισέ), αλλά στην αποτελεσματικότητά τους, στον λειτουργικό τους χαρακτήρα.

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία είναι μια διαδικασία συμβολικής κατασκευής του εχθρού –εφευρέθηκε ως αρνητική έννοια– για να ικανοποιήσει μια αναζήτηση ταυτότητας, την επιθυμία του ανήκειν, την ανάγκη για ασφάλεια και προστασία. Το να αποκαλύψει κανείς τους μηχανισμούς τους και να εκθέσει τα ψέματά τους, είναι αναγκαίο αλλά ανεπαρκές (και συχνά περιττό) επειδή η επιρροή τους δεν βασίζεται σε γνωστικές αρετές ούτε σε λογικά επιχειρήματα –ακόμα και όταν παρουσιάζονται ως ένας «στόχος»– αλλά σε μια αντισταθμιστική δυναμική, στην αναζήτηση ενός εξιλαστήριου θύματος.

Γεννημένος στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, εναρμονισμένος αργότερα με τη σύγχρονη αποικιοκρατία και τον εθνικισμό, ο ρατσισμός έφτασε στο απόγειό του κατά τον τελευταίο αιώνα, όταν η συνάντηση μεταξύ του φασισμού και του αντισημιτισμού στη ναζιστική Γερμανία είχε καταστροφικό τέλος. Σύμφωνα με τη διαίσθηση που είχε κάποτε ο Pierre-André Taguieff –τώρα προσχώρησε με θέρμη στη νεο-συντηρητική Δεξιά– ο σύγχρονος ρατσιστικός λόγος γνώρισε μια πραγματική μεταμόρφωση, αποβάλλοντας την ιεραρχική και «φυλετική» του κατεύθυνση (σύμφωνα με το παλιό μοντέλο Gobineau, Chamberlain, Vacher Lapouge ή Lombroso) προκειμένου να γίνει διαφοροποιητικός και πολιτισμικός. Με άλλα λόγια, μεταπήδησε από την «επιστήμη της φυλής» στον εθνοκεντρισμό.[1] Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές, δεν αλλάζουν τον παλιό μηχανισμό της κοινωνικής απόρριψης και του ηθικού αποκλεισμού, τα οποία ο Erving Goffman συνόψισε με την έννοια του στίγματος.[2]

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, ο ρατσισμός επανήλθε

δριμύτερος στην Ευρώπη, καθόλου ενοχλημένος από τη διάδοση των επίσημων λειτουργιών που οδηγούσαν τελετουργικά τις πολιτικές και θρησκευτικές αρχές να λειτουργήσουν με βάση το «καθήκον της μνήμης» και έστελναν τους εφήβους από τα σχολεία να επισκεφθούν τις περιοχές που φυλούσαν τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Αν ο ρατσισμός έχει επιστρέψει στο προσκήνιο, δεν είναι «λόγω της μετανάστευσης», σύμφωνα με το γνωστό κλισέ, αλλά επειδή ανήκει, όπως γράφει ο Alberto Burgio, στον «γενετικό κώδικα της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας».[(3)]

Όμως ο ρατσισμός συνεχίζει και ανανεώνεται με την προσθήκη νέων στοιχείων στο ανεξάντλητο «αρχείο» του αποκλεισμού και του μίσους. Η σύγχυση των εννοιών του ρατσισμού και του φασισμού, του εθνικισμού και του αντισημιτισμού που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, σήμερα δεν υπάρχει πλέον. Ο εθνικισμός και ο αντισημιτισμός εξακολουθούν να πολλαπλασιάζονται μεταξύ των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου μπορούν να επανασυνδεθούν με μια ιστορία που διακόπηκε το 1945 και να επωφεληθούν από τη συσσωρευμένη δυσαρέσκεια που για τέσσερις δεκαετίες προκάλεσε ο «υπαρκτός σοσιαλισμός». Σε αυτό το μέρος της ηπείρου, διεκδικούν καταγωγή από τη δικτατορία του 1930, όπως ο Jobbik στην Ουγγαρία, ο οποίος συνεχίζει την πολιτιστική κληρονομιά του αγκυλωτού σταυρού και καλλιεργεί τη μνήμη του στρατάρχη Horthy ή ξεθάβουν μια παλιά ρεβανσιστική μυθολογία επεκτατική, όπως το Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας και το Κροατικό Κόμμα δικαιωμάτων (HSP), διάδοχο του κινήματος των Ουστάσι του Άντε Πάβελιτς.

Στη Δυτική Ευρώπη, ωστόσο, ο φασισμός είναι σχεδόν ανύπαρκτος ως οργανωμένη πολιτική δύναμη, στις χώρες που αποτέλεσαν την ιστορική του γενέτειρα. Στη Γερμανία, η επιρροή της κοινής γνώμης από τα νεοναζιστικά κινήματα είναι σχεδόν μηδενική. Στην Ισπανία, όπου την κληρονομιά του Φράνκο διαδέχθηκε το λαϊκό κόμμα, εθνικο-καθολικό και συντηρητικό, οι Φαλαγγίτες αποτελούν είδος προς εξαφάνιση. Στην Ιταλία, γίναμε μάρτυρες ενός παράδοξου φαινομένου: η αποκατάσταση του φασισμού στον

δημόσιο διάλογο, ακόμη και στην ιστορική συνείδηση ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού –ο αντιφασισμός ήταν ο γενετικός κώδικας της «Πρώτης Δημοκρατίας », όχι της Ιταλίας του Μπερλουσκόνι– συνέπεσε με μια βαθιά μεταμόρφωση των κληρονόμων του Μουσολίνι. Μέλλον και Ελευθερία, το κόμμα που έχει μόλις ξεκινήσει ο αρχηγός τους, Gianfranco Fini, παρουσιάζει τον εαυτό του ως έναν φιλελεύθερο, ρεφορμιστικό δεξιό και «προοδευτικό» που επιτίθεται στον πολιτικό συντηρητισμό του Μπερλουσκόνι και στον πολιτιστικό σκοταδισμό της Ένωσης του Βορρά.

Όλα αυτά την ώρα που βρίσκεται προς τα δεξιά του πολιτικού γαλλικού φάσματος, το Εθνικό Μέτωπο προσπαθεί, υπό την ηγεσία της Marine Le Pen, να ξεπεραστεί η παραδοσιακή εικόνα μιας ακροδεξιάς των υποστηρικτών της Εθνικής Επανάστασης, των καθολικών φονταμενταλιστών και νοσταλγών της γαλλικής Αλγερίας. Εάν παραμένει σήμερα ένα φασιστικό στοιχείο στους κόλπους της, δεν κατέχει ηγεμονική θέση. Στο τελευταίο του συνέδριο, το Εθνικό Μέτωπο επιδόθηκε σε μια άνευ προηγουμένου ανανέωση της φρασεολογίας του, υιοθετώντας μια ρεπουμπλικανική ρητορική που δεν ανήκει στην παράδοσή του. Εάν, η διαδοχή της Marine Le Pen στο κόμμα του πατέρα της καταδεικνύει μια επιθυμία για συνέχιση της πολιτικής του, λαμβάνοντας τα χαρακτηριστικά της δυναστικής παράδοσης, αντανακλά επίσης μια αδιαμφισβήτητη επιθυμία ανανέωσης: **Κανένα κλασικό φασιστικό κίνημα δεν παραχώρησε ποτέ ηγετική θέση σε γυναίκα.**

Ωστόσο, η πτώση της φασιστικής παράδοσης ανοίγει τον δρόμο για την ανάπτυξη μιας νέου τύπου ακροδεξιάς, της οποίας η ιδεολογία ενσωματώνει μεταλλάξεις του εικοστού πρώτου αιώνα. Ο πολιτικός επιστήμονας Ζαν-Ιβ Καμί, ήταν ένας από τους πρώτους που κατανόησαν τα πρωτοφανή της χαρακτηριστικά: η παύση της λατρείας του κράτους στο όνομα μιας νεο-φιλελεύθερης θεώρησης του κόσμου, προσανατολισμένης στην κριτική του κράτους πρόνοιας, στη φορολογική εξέγερση, στην οικονομική απορύθμιση και στην προώθηση των ατομικών ελευθεριών, απαλλαγμένες από κάθε είδους κρατική παρέμβαση.[4] Η άρνηση της δημοκρατίας –ή η

ερμηνεία της με αυταρχικό τρόπο– δεν συνοδεύεται πάντοτε από τον εθνικισμό, που σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης για τις μορφές του εθνοκεντρισμού, αμφισβητώντας το μοντέλο του έθνους-κράτους, όπως αποδεικνύεται από την ιταλική Ένωση του Βορρά ή της φλαμανδικής ακροδεξιάς. Σε άλλες περιπτώσεις, ο εθνικισμός παίρνει τη μορφή της άμυνας της Δύσης που απειλείται από την παγκοσμιοποίηση και τη σύγκρουση των πολιτισμών.

Ο μοναδικός συνδυασμός της ξενοφοβίας, του ατομικισμού, των δικαιωμάτων των γυναικών και της ομοφυλοφιλίας που υποστήριξε ο Pim Fortuyn στις Κάτω Χώρες το 2002, ήταν το κλειδί για μια βιώσιμη εκλογική επανάσταση. Παρόμοια στοιχεία χαρακτηρίζουν άλλα πολιτικά κινήματα στη Βόρεια Ευρώπη, όπως το Vlaams Belang στο Βέλγιο, το Δανικό Λαϊκό Κόμμα και η σουηδική ακροδεξιά, η οποία μόλις εισήλθε στο Κοινοβούλιο της Στοκχόλμης. Όμως, θα τα συναντήσουμε επίσης –αν και αναμεμιγμένα με πιο παραδοσιακά στερεότυπα– στο αυστριακό Φιλελεύθερο Κόμμα (του οποίου χαρισματικός ηγέτης ήταν ο Jörg Haider), ο οποίος κέρδισε στις εκλογές τον περασμένο Οκτώβριο ως η δεύτερη πολιτική δύναμη στη Βιέννη (27% των ψήφων).

Το ενοποιητικό στοιχείο της νέας ακροδεξιάς είναι η ξενοφοβία, η οποία εκφράζεται ως μια βίαιη απόρριψη των μεταναστών. Ο μετανάστης σήμερα είναι ο κληρονόμος των «επικίνδυνων τάξεων» του δέκατου ένατου αιώνα, στιγματισμένος, από τη θετικιστική κοινωνική επιστήμη της εποχής, ως ένα στοιχείο που συγκεντρώνει όλες τις κοινωνικές παθολογίες: τον αλκοολισμό, την εγκληματικότητα και την πορνεία, μέχρι και τις επιδημίες όπως η χολέρα.[(5)] Αυτά τα στερεότυπα –συχνά συμπυκνώνουν μια αναπαράσταση για τον ξένο με βάση ψυχικά και σωματικά χαρακτηριστικά καλά σεσημασμένα– απορρέουν από ένα φαντασιακό ανατολίτικο και αποικιακό που επέτρεπε πάντα τον αρνητικό χαρακτηρισμό, τον αβέβαιο και εύθραυστο χαρακτηρισμό, ο οποίος οφείλεται στο φόβο του «άλλου» που θεωρείται πάντα ως «εισβολέας» και «εχθρός». Στην Ευρώπη του σήμερα, ο μετανάστης χαρακτηρίζεται ουσιαστικά ως μουσουλμάνος. Η ισλαμοφοβία

παίζει σήμερα, για το νέο ρατσισμό, τον ρόλο που έπαιζε κάποτε ο αντισημιτισμός για τον εθνικισμό και τον φασισμό πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μνήμη του Ολοκαυτώματος –μια ιστορική αντίληψη του αντισημιτισμού μέσα από το πρίσμα της έκβασης της γενοκτονίας– τείνει να επισκιάσει αυτές τις ομοιότητες, που είναι παρ' όλα αυτά προφανείς. Το πορτρέτο του αραβο-μουσουλμάνου, σπιλωμένο από τη σύγχρονη ξενοφοβία, δεν διαφέρει πολύ από εκείνο του Εβραίου που καλλιεργήθηκε από τον αντισημιτισμό στις αρχές του εικοστού αιώνα. Τα γένια και τα καφτάνια των Εβραίων μεταναστών από την Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη του παρελθόντος, είναι τα γένια και τα σαρίκια των Μουσουλμάνων του σήμερα.

Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, οι θρησκευτικές, πολιτιστικές, ενδυματολογικές, διατροφικές συνήθειες μιας μειονότητας είχαν ως στόχο να κατασκευάσουν ένα αρνητικό στερεότυπο για τον αλλοδαπό που δεν αφομοιώνεται στην εθνική κοινότητα. Ο ιουδαϊσμός και το Ισλάμ λειτουργούν έτσι, ως αρνητικές μορφές της ετερότητας: Εδώ και έναν αιώνα ένας Εβραίος ζωγραφισμένος σε μια λαϊκή εικονογραφία είχε κατ' ανάγκην γαμψή μύτη και πεταχτά αυτιά. Σήμερα το Ισλάμ προσδιορίζεται από τη μπούρκα, ακόμη κι αν το 99,99% των μουσουλμάνων γυναικών στην Ευρώπη δεν φορούν το ολόσωμο πέπλο. Σε πολιτικό επίπεδο, το φάντασμα της ισλαμικής τρομοκρατίας αντικατέστησε εκείνο του εβραιο-μπολσεβικισμού.

Σήμερα, ο αντισημιτισμός παραμένει ως το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του εθνικισμού στην Κεντρική Ευρώπη, όπου το Ισλάμ είναι σχεδόν ανύπαρκτο και η σειρά του 1989 αναζωογόνησε τους παλιούς δαίμονες (πάντα παρόντες, ακόμη και τώρα που δεν υπάρχουν πλέον Εβραίοι), αλλά έχει σχεδόν εξαφανιστεί από τη φρασεολογία της άκρας δυτικής δεξιάς (που μερικές φορές δείχνει τη συμπάθειά της στο Ισραήλ). Στις Κάτω Χώρες, ο Geert Wilders έχει κηρύξει πόλεμο κατά του «ισλαμοφασισμού» και των δραστηριοτήτων του. Σύμφωνα με δημοψήφισμα, το 57% των Ελβετών πολιτών, ψήφισαν στις 28 Νοεμβρίου 2013 υπέρ της απαγόρευσης των μιναρέδων. Μέχρι στιγμής, μόνο τέσσερα στα 150 τζαμιά στην

Ελβετική Συνομοσπονδία διέθεταν: το κατώφλι αυτό παραμένει αδιάβατο.

Στην Ιταλία, όπως και στη Γαλλία, πολλές απόψεις διατυπώθηκαν προκειμένου να παρθούν παρόμοια μέτρα, αποδεικνύοντας ότι, πέρα από τη μανία της ξενοφοβικής και λαϊκιστικής ελβετικής δεξιάς, η προθυμία να στιγματιστεί το Ισλάμ αφορά την Ευρώπη στο σύνολό της. Ο Shlomo Sand έχει δίκιο που τονίζει ότι η ισλαμοφοβία αποτελεί σήμερα ενωτικό στοιχείο της Ευρώπης –την «ιουδαιο-χριστιανική» μήτρα της οποίας ποτέ δεν παραλείπουμε να υπενθυμίσουμε– καθώς και ο αντισημιτισμός έπαιξε βασικό ρόλο τον δέκατο ένατο αιώνα, κατά τη διαδικασία οικοδόμησης των εθνικών κρατών.[6]

Αυτή η νέα ακροδεξιά, η οποία εγκαταλείπει τα φασιστικά της στοιχεία, παίρνει τη μορφή του λαϊκισμού. Η σύλληψη, όπως όλοι γνωρίζουν, είναι αόριστη, ελαστική, διφορούμενη και μάλιστα απεχθής, όταν χρησιμοποιείται για να επιβεβαιώσει την αριστοκρατική περιφρόνηση απέναντι στον λαό. Παρόλα αυτά, η συχνή εκλογική επανάσταση της νέας ακροδεξιάς δείχνει την ικανότητά της να βρίσκει συναίνεση στους κόλπους της εργατικής τάξης και των φτωχότερων στρωμάτων. Ο λαϊκισμός της δεξιάς –ο Ernesto Laclau το επεσήμανε πολύ ωραία [7]– τροφοδοτείται από τη σύγχυση ενός λαού που έχει εγκαταλειφθεί από την αριστερά, της οποίας το έργο θα έπρεπε να είναι εκείνο της οργάνωσης και αντιπροσώπευσής του. Ο λαϊκισμός τελικά, είναι μια κατηγορία διασταύρωσης, η οποία καταδεικνύει τα πορώδη σύνορα μεταξύ της δεξιάς και της άκρας δεξιάς. Αν κάποιος είχε αμφιβολίες γι' αυτό, ο Σαρκοζί ήταν υπεύθυνος για να τις διαλύσει μετά την εκλογή του, πρώτα με τη δημιουργία ενός υπουργείου Μετανάστευσης και Εθνικής Ταυτότητας και έπειτα με την έναρξη μιας εκστρατείας εναντίον των Τσιγγάνων, οι οποίοι απελαύνονται με βάση μια εθνικο-φυλετική απογραφή, κερδίζοντας την ενθουσιώδη υποστήριξη πολλών εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Δεξιάς, πρωτίστως της ιταλικής δεξιάς.

Κατά βάθος, ο αγώνας για ίσα δικαιώματα –αποφεύγοντας τις

στείρες αντιπαραθέσεις μεταξύ των Ρεπουμπλικάνων εθνικιστών και την κοινοτική πολυπολιτισμικότητα– επιστρέφει στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, όπως γινόταν τον δέκατο ένατο αιώνα, όταν η ανερχόμενη φιλελεύθερη αστική τάξη αντιμαχόταν τη δημοκρατία, περιορίζοντας την ψήφο θέτοντας περιοριστικά εμπόδια που σχετίζονταν με την κοινωνική τάξη, το φύλο και τη φυλή. Σήμερα, παρά τους νόμους που θεσπίστηκαν σε πολλές χώρες, οι γυναίκες εξακολουθούν να μην εκπροσωπούνται επαρκώς στα θεσμικά μας όργανα, τα λαϊκά στρώματα εγκαταλείπουν ολοένα και περισσότερο, αδιαφορώντας για ένα πολιτικό σύστημα που αντιλαμβάνονται ως ξένο και μάλιστα εχθρικό. Οι μετανάστες, τέλος, βρίσκονται αποκλεισμένοι από κάθε δικαίωμα. Αυτά είναι λοιπόν τα κύρια χαρακτηριστικά της «αγαπημένης μας παγκοσμιοποίησης».

Οι μεταλλάξεις του ρατσισμού και της ξενοφοβίας δεν μπορούν να παραμείνουν χωρίς πολιτικές συνέπειες. Αν ο φασισμός είναι μια μάχη προφανούς καθημερινότητας στις νέες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου είμαστε σήμερα μάρτυρες της ανόδου της εθνικιστικής ακροδεξιάς, της αντισημιτικής και φασιστικής, η κατάσταση είναι αρκετά διαφορετική στην δύση. Βέβαια, σε μια ήπειρο που έχει γνωρίσει τον Μουσολίνι, τον Χίτλερ και τον Φράνκο, ο αντιφασισμός πρέπει να αποτελέσει μέρος του γενετικού κώδικα της δημοκρατίας ως τμήμα της ιστορικής μας συνείδησης.

Στη μάχη ενάντια στις νέες μορφές ρατσισμού και ξενοφοβίας στο όνομα του αντιφασισμού, μπορεί ωστόσο να δημιουργηθεί ο κίνδυνος να αποδειχθεί ένας αγώνας οπισθοφυλακής. Ο αντιφασισμός έχει εκπληρώσει τον σκοπό του –ως οργανωμένο πολιτικό κίνημα– στη δεκαετία του 1980 και του 1990, όταν, κυρίως στη Γαλλία, βρέθηκε αντιμέτωπος με την εμφάνιση μιας δεξιάς φασιστικής μήτρας (ακόμη και αν το γενικό πλαίσιο δεν ήταν αυτό του 1930). Όμως, σήμερα δεν αφορά στην υπεράσπιση μιας δημοκρατίας που απειλείται. Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία έχουν δύο πρόσωπα, τα οποία αλληλοσυμπληρώνονται. Από τη μία, εκείνο της νέας «ρεπουμπλικανικής ακροδεξιάς» (η οποία είναι

ταγμένη στην «προστασία των δικαιωμάτων» που καταπατώνται, με εθνοτικές, εθνικές ή θρησκευτικές βάσεις) και από την άλλη, εκείνο των κυβερνητικών πολιτικών (στρατόπεδα συγκέντρωσης για τους μετανάστες «χωρίς χαρτιά», προγραμματισμένες απελάσεις, στιγματισμός και διακρίσεις εις βάρος των εθνοτικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων). Έτσι, αυτή η νέα μορφή ρατσισμού, προσαρμόζεται στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, αναδιαμορφώνοντάς την στο εσωτερικό της. Επομένως, πρέπει να επανεξετάσουμε την ίδια τη δημοκρατία, καθώς και τις έννοιες της ισότητας των δικαιωμάτων και της ιθαγένειας, προκειμένου να δώσουμε ώθηση στην καταπολέμηση του ρατσισμού.

Σημειώσεις:

1. Pierre-André Taguieff, *La force du préjugé*, La Découverte, Paris, 1988 .
2. Erving Goffman, *Stigmate. Les usages sociaux des handicaps*, Éditions de Minuit, 1975
3. Alberto Burgio, *Nonostante Auschwitz. Il «ritorno» del razzismo in Europa*, Derive Approdi, Rome, 2010
4. Jean-Yves Camus, «Du fascisme au national-populisme. Métamorphoses de l'extrême droite en Europe», *Le Monde diplomatique*, mai 2002
5. Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, Perrin, Paris, 2007 (éd. or. 1958).
6. Shlomo Sand, «From Judeophobia to Islamophobia. Nation-building and the construction of Europe», *Jewish Quarterly*, 2010, n. 215
7. Ernesto Laclau, *La raison populiste*, Éditions du Seuil, Paris, 2008.

*Ο **Enzo Traverso** γεννήθηκε στο Γκάβι (Πιεμόντε) το 1957. Σπούδασε ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Γένοβας και ολοκλήρωσε το διδακτορικό του το 1989 στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, κάτω από την εποπτεία του Michael Lewy. Είναι καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Πικαρδίας "Jules Verne" στην Αμιέν.*

Νομαδικό υποκείμενο: Ένα ταξίδι στην ελευθερία

Ελιάνα Καναβέλη

Ο όρος νομάς είναι συνδεμένος με τη συνεχή μετακίνηση ανθρώπων από τόπο σε τόπο προκειμένου να εξασφαλίσουν βιώσιμες συνθήκες ζωής και χωρίς να διατηρούν μια σταθερή κατοικία σε έναν συγκεκριμένο τόπο. Ο όρος νομαδικό υποκείμενο πέρα από τη συνηθισμένη του χρήση αποκτά ιδιαίτερη σημασία στις μεταδομιστικές θεωρίες. Ο γάλλος φιλόσοφος **Gilles Deleuze** στο δοκίμιό του «Nomad thought» (1985) νοηματοδοτεί τη νομαδική υποκειμενικότητα σαν ένα είδος συνειδητής σκέψης, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τις κυρίαρχες αντιλήψεις και τις ιδέες της ηγεμονίας. Έτσι, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να ερμηνεύσει την ελεύθερη σκέψη, η οποία προσπερνάει τα προκαθορισμένα σύνορα των κατηγοριοποιήσεων και των τυποποιημένων αντιλήψεων που επιβάλλει ένα σύστημα αξιών και αντιλήψεων και οι οποίες εγκλωβίζουν τη σκέψη και ωθούν στην παθητικότητα.

Ο όρος χρησιμοποιήθηκε και από την **Rosi Braidotti**, προκειμένου να περιγραφεί ο νομαδικός χαρακτήρας της φεμινιστικής θεωρίας. Σύμφωνα με την Braidotti, η γυναίκα είναι άπατρις, μια φυγάς και στην έννοια της νομαδικότητας εντοπίζεται εκείνο το πλαίσιο, το οποίο επιτρέπει στις γυναίκες να ξεπεράσουν τις πατριαρχικές αντιλήψεις και να αναζητήσουν μια «νέα γυναικεία φεμινιστική ταυτότητα». Η Braidotti όμως εφιστά την προσοχή στην υιοθέτηση του όρου, καθώς πρέπει να ληφθούν υπόψη οι διαφορές (φυλής, κοινωνικής τάξης κ.λπ.) ανάμεσα στις

γυναίκες.

Ποιοι όμως μπορούν να θεωρηθούν φορείς αυτής της νομαδικότητας; Ποιοι μπορούν να δουν τον εαυτό τους σε αυτήν την διαδικασία; Η έννοια του νομαδικού υποκειμένου ενέχει την ελευθερία. Θα μπορούσαμε να ορίσουμε το νομαδικό υποκείμενο ως εκείνο που συγκροτείται με βάση την ελεύθερη μετακίνησή του στις διάφορες θέσεις ετερότητας, τόσο εντός του σώματός του όσο και εντός του σώματος του πλήθους, εμπλουτίζοντάς τες ταυτόχρονα. Οι μετανάστες, μπορούν να θεωρηθούν φορείς νομαδικών χαρακτηριστικών. Καταρχήν γιατί κινούνται, φεύγουν από τον τόπο τους. Ταυτόχρονα όμως η επιλογή της μετακίνησης προκύπτει μέσα από την ανάγκη και έτσι αυτή η επιλογή δεν αποτελεί ένα αποτέλεσμα ελεύθερης βούλησης. Το μεταναστευτικό υποκείμενο μπορεί να ειδωθεί ως ένα ρευστό υποκείμενο με την έννοια ότι από τη μια μπορεί να μετακινηθεί από τόπο σε τόπο, από την άλλη είναι δέσμιο του κυρίαρχου συστήματος, το οποίο δεν του επιτρέπει να είναι ελεύθερο υποκείμενο, που μπορεί να πράξει σύμφωνα με τη βούλησή του.

Αντίθετα η ζωή του βρίσκεται σε **κατάσταση εξαίρεσης**. Δεν αποφασίζουν οι ίδιοι δηλαδή για τις ζωές τους αλλά η εκάστοτε εξουσία επεμβαίνει και αποφασίζει για την τύχη του. Άλλωστε τον τελευταίο καιρό έχουμε γίνει μάρτυρες ενός σφοδρού και κατάφωρου διωγμού των φορέων διαφορετικότητας με προμετωπίδα τους μετανάστες. Η ζωή αυτών των υποκειμένων έχει αξιολογηθεί από την εξουσία ως κατώτερη και ως αποκλίνουσα από την «κανονική» ζωή. Ο «διωγμός» που υφίστανται τα συγκεκριμένα υποκείμενα αναδεικνύει το κρίσιμο ζήτημα των νέων μορφών βιοπολιτικής, όπου η απόφαση για τα όρια ανάμεσα σε μια ζωή άξια ή ανάξια να βιωθεί συνιστά ένα πολιτικό διακύβευμα. Αποτελεί πολιτικό διακύβευμα γιατί αυτός που αποφασίζει για την αξία ή τη μη αξία της ζωής ως τέτοιας, θεωρείται κυρίαρχος στη νεωτερική βιοπολιτική (Agamben, 2005:223). Η ζωή που είναι εγκλωβισμένη στο καθεστώς της κυριαρχίας και μάλιστα στην απόφαση επί του θανάτου, είναι γυμνή ζωή, ζωή εκτεθειμένη στο θάνατο. Η γυμνή ζωή είναι η ζωή η οποία, έχοντας υπαχθεί στην

πολιτική δικαιοδοσία του περιληπτικού αποκλεισμού, εκτίθεται στο θάνατο απογυμνωμένη από κάθε πολιτική διακύβευση. Είναι το γυμνό και ανώνυμο σώμα, αναλώσιμο και εξοντώσιμο, που βρίσκεται στη διάθεση μιας απόλυτης εξουσίας. Η κυριαρχία του κινείται στα όρια του αποκλεισμού και της αποδοχής.

Έτσι οι μετανάστες, και γενικά αυτοί που τοποθετούνται στο πλαίσιο του καταστατικά άλλου, όπως για παράδειγμα τα θηλυκά υποκείμενα, οι ομοφυλόφιλοι, ορίζουν κατηγορίες των οποίων η πολιτική αλλά και η κοινωνική υπόσταση τίθεται υπό αμφισβήτηση, εξαλείφοντας σιγά σιγά την ιδιότητα του ανθρώπινου και των οποίων οι ζωές βρίσκονται σε ένα καθεστώς εξόντωσης. Όπως πολύ εύστοχα διερωτάται η Judith Butler (Judith Butler, στο Μακρυνιώτη Δήμητρα, 2006:536): Ποιων οι ζωές μετρούν ως ζωές και τι κάνει μια ζωή άξια οδύνης; Πώς και γιατί κάποιες ομάδες/πληθυσμοί έχουν διαφορετική σχέση με τη ζωή; Πώς και γιατί έχουν εκπέσει από την κατηγορία του ανθρώπινου; Κάποιων, λοιπόν, οι ζωές αναδεικνύονται ως υπέρτατο αγαθό που πρέπει πάση θυσία να διαφυλαχθούν, ενώ οι ζωές κάποιων άλλων προσλαμβάνονται ως μιαρές και επικίνδυνες. Είναι οι ζωές που δεν αξίζει να τις ζήσει κανείς και η αφαίρεσή τους δεν είναι παρά η επιβεβαίωση της αναλωσιμότητάς τους.

Το γεγονός όμως ότι οι μετανάστες, οι ομοφυλόφιλοι και καθετί που «διαφέρει» υπάρχει γύρω μας και κινείται ανάμεσά μας, είναι μια αμφισβήτηση του κυρίαρχου συστήματος και των πειθαρχικών ορίων που έχει επιβάλει το ίδιο. Νομαδικές έννοιες είναι εκείνες που αμφισβητούν τα πειθαρχικά όρια. Είναι η ενεργοποίηση ενός είδους στοχασμού που διαμορφώνεται στη βάση μια υποκειμενικότητας ικανής να διασχίζει διαφορετικές ζώνες ύπαρξης, συχνά διαφορετικά ναρκοθετημένες, μιλώντας τη γλώσσα του κάθε “τόπου” στο βαθμό που επιβιώνει σε αυτόν. Την ίδια στιγμή συνθέτει τεχνολογίες υποκειμενικοποίησης και παραγωγής γνώσης που της επιτρέπουν να φέρνει σε διάλογο της επιμέρους μικρογνώσεις που αποκομίζει.

Πρόκειται λοιπόν για ένα ταξίδι, από ταυτότητα σε ταυτότητα

που αμφισβητεί την αντίληψη ότι η ύπαρξη σταθερότητας είναι το προαπαιτούμενο για μια ομαλή ζωή. Η ρευστότητα μπορεί να ειδωθεί και ως ένα πλαίσιο για τη δημιουργία και τον επανορισμό της ζωής μας και της ύπαρξής μας. Μπορεί δηλαδή να αποτελέσει το πλαίσιο για τη δημιουργία των συνθηκών σε μια πορεία απελευθέρωσης. Η **queer** θεωρία αποτελεί μια τέτοια διαδικασία, όπου η σεξουαλικότητα δεν αντιμετωπίζεται σαν μια πάγια και δεδομένη συνθήκη, αλλά τα υποκείμενα μπορούν να μεταβαίνουν όπου θέλουν, χωρίς να αντιμετωπίζουν το σώμα τους ως ενιαίο και στατικό αλλά να το τοποθετούν στη σφαίρα της ενδεχομενικότητας. Άρα το υποκείμενο-νομάς αντιλαμβάνεται τη ρευστότητα των ορίων, δηλαδή της ιστορικότητας του υποκειμένου και της αφηγηματικότητας του σώματος μέσα από το πρίσμα της μεταδομιστικής σκέψης. Αυτό το νομαδικό πολυγλωσσικό υποκείμενο παρουσιάζεται ως πρότυπο αντίστασης στις επικρατούσες αναπαραστάσεις του υποκειμένου.

Με βάση αυτή τη συλλογιστική, το υποκείμενο-νομάς δεν δύναται να κατακτήσει μία θέση στις υπάρχουσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, αφού δομικά έχει αποκλειστεί από αυτές. Αντίθετα, η αναγνώριση της υλικής παρουσίας του αναδεικνύει την ανάγκη της εκ θεμελίων αλλαγής αυτού του κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού τοπίου.

Το υποκείμενο “νομάς” όχι μόνο δεν συγκροτείται σαν μια ετερότητα αντίθετη προς την ηγεμονική οικουμενική (ανδρική, λευκή, ετεροκανονική) επικράτεια, αλλά και δεν μπαίνει στη διαδικασία να ενταχθεί σε κάποιο σχήμα αντιπαράθεσης. Ταυτόχρονα, μέσα από την εμπειρία του νομάδα οδηγούμαστε σε μια καλύτερη κατανόηση των πολλαπλών κοινωνικών, πολιτισμικών, ακόμη και γεωγραφικών επικαθορισμών που δομούν την καταπίεση και την κοινωνική ανισότητα. Στις σημερινές κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες το υποκείμενο νομάς μπορεί να αντικατοπτριστεί στους ανθρώπους “χωρίς χαρτιά”, στα queer άτομα, στους πλανόδιους μικροπωλητές που είναι διαρκώς σε εγρήγορση μη δεχθούν επίθεση. Υποκείμενο νομάς μπορεί να θεωρηθεί ακόμη και το άτομο που προσάγεται, χωρίς να

συλλαμβάνεται, από την αστυνομία και βρίσκεται παγιδευμένο σ' ένα μεγάλο νομικό κενό, αφού η ιδιότητα του προσαχθέντα δεν αναγνωρίζεται από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο. Εν ολίγοις, νομάς είναι ό,τι δεν μπορεί να αναγνωριστεί από τις κυρίαρχες αξίες. Καθετί που δεν μπορεί να νοηματοδοτηθεί με όρους κανονικότητας.

Με ανάλογο τρόπο μπορούμε να δούμε και τον κόσμο που τον Μάιο του 11΄ γέμισε τις πλατείες, διαρρηγνύοντας την μέχρι τότε κανονικότητα της ζωής του, και διεκδίκησε να επαναπροσδιορίσει το δημόσιο χώρο. Ο δημόσιος χώρος γίνεται ένα πεδίο πολιτικής και κοινωνικής ζύμωσης και τα υποκείμενα που τον αποτελούν διεκδικούν να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο. Ο κόσμος που συγκεντρώθηκε στις πλατείες ζητούσε την κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Αυτός ο κόσμος ήταν σε μεγάλο βαθμό φορέας νομαδικών χαρακτηριστικών. Ακριβώς επειδή δεν υπήρχε μια συνέχεια στα χαρακτηριστικά του, πολιτικά και κοινωνικά. Επειδή ξεπέρασε τα μέχρι τότε όριά του και διεκδίκησε να ακουστεί η φωνή του. Πρόκειται για υποκείμενα που προσπάθησαν να κινηθούν ελεύθερα κάνοντας πολιτική, πέρα από τα ήδη προκαθορισμένα όρια πολιτικής και κοινωνικής δικτύωσης που έχουν τεθεί από τις κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις. Τα υποκείμενα προσπάθησαν να δημιουργήσουν καινούριες δομές που δεν βασίζονται στη σταθερότητα, την τοπική ή την πολιτική. Παράλληλα όμως αυτά τα υποκείμενα παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό αγκιστρωμένα στους ήδη υπάρχοντες ρόλους τους και δεν μπήκαν στη διαδικασία να αυτοαναιρεθούν και να μπουν σε μια διαδικασία κίνησης.

Το υποκείμενο νομάς είναι η συμπύκνωση της ελεύθερης μετάβασης του εξεγερμένου από τη μία θέση ετερότητας στην άλλη. Είναι δηλαδή όχι οι θέσεις αλλά η κίνηση. Από την άλλη όμως δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε ότι η έξοδος στις πλατείες καθώς και η μη παραμονή σε αυτές σηματοδότησε την αφετηρία για τον επαναπροσδιορισμό της ζωής μας καθώς και την αμφισβήτηση του σταθερού ενός τόπου. Αποδείχθηκε σε μεγάλο βαθμό ότι κανένας τόπος δεν μπορεί να περιορίσει την άσκηση ελεύθερης πολιτικής

δράσης και ότι μπορεί να γίνει συνώνυμό της.

Ο Δεκέμβρης του 2008, οι πλατείες, το Σύνταγμα υπήρξαν η αφετηρία για την έξοδο του υποκειμένου στον δημόσιο χώρο, για την κίνηση και την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών. Η Τζούντιθ Μπάτλερ μιλώντας για το κίνημα Occupy απαντάει στους σκεπτικιστές που έχουν αναρωτηθεί μήπως το κίνημα έχει χάσει τη δυναμική του, δεδομένου ότι πολλοί από τους δημόσιους χώρους που είχαν καταληφθεί έχουν εκκαθαριστεί από την αστυνομική δύναμη υπό τις εντολές του κράτους, τα ακόλουθα: «Αν δεν μείνουμε στο ίδιο μέρος, δεν πρέπει να θρηνούμε. Αν είμαστε σε κίνηση, τότε είμαστε σε συλλογικές μορφές, παρακολουθώντας τους τόπους της αδικίας και της ανισότητας, και το ίχνος μας γίνεται ο νέος χάρτης της ριζικής αλλαγής».

Βιβλιογραφία

Agamben, Giorgio (1998). «Η πολιτικοποίηση του θανάτου», στο Μακρυνιώτη Δήμητρα (επιμ.) (2004). «Τα όρια του σώματος». Αθήνα: Νήσος.

Braidotti Rosi (1996), «Nomadism with a difference: Deleuze’s legacy in a feminist Perspective», Man and World 29: 305–314.

Butler, Jutith (2012), «Λοιπόν, ποια είναι τα αιτήματα; Και πού πάνε από εδώ;», Tidal, 2ο τεύχος.

Butler, Jutith (1993). «Σώματα που έχουν σημασία: Σχετικά με τα όρια του «φύλου» σε επίπεδο λόγου», στο Μακρυνιώτη, Δήμητρα (επιμέλεια-εισαγωγή) (2004). «Τα όρια του σώματος:Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις», Αθήνα: Νήσος, σσ. 181-204

Deleuze Gilles (1985), «Nomad thought»

Αυτοί οι πρόσφυγες

Κώστας Δεσποινιάδης

Το ζήτημα των μεταναστών και των προσφύγων είναι αναπόσπαστο κομμάτι πλέον της ζωής στις δυτικές κοινωνίες. Ο Δυτικός κόσμος, βασιζόμενος κυρίως στην τεχνολογική και στρατιωτική του υπεροπλία, εδώ και αιώνες εκμεταλλεύτηκε ποικιλοτρόπως τον υπόλοιπο κόσμο. Οι σταυροφορίες, η αποικιοκρατία, η καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση είναι μερικές μόνο μορφές της άπληστης κυριαρχίας της Δύσης. Η ευμάρεια της Δύσης βασίζεται στην εκμετάλλευση των άλλων κι αυτό είναι κάτι που καλό θα ήταν να μην το προσπερνάμε υποκριτικά.

Για χρόνια, τα θλιβερά αποτελέσματα αυτής της πλανητικής λεηλασίας έμεναν μακριά από τα μάτια μας, προτιμούσαμε να κρύβουμε τα σκουπίδια κάτω απ' το χαλάκι, και οι Δυτικοί έπρεπε να αναμετρηθούμε απλώς με την έλλειψη νοήματος που μάστιζε τις υλικά υπερπλήρεις, αλλά κατά τα άλλα απάνθρωπες κοινωνικές μας δομές.

Τα τελευταία χρόνια τα αποτελέσματα αυτής της λεηλασίας τα βλέπουμε και μπροστά μας, έξω από τα σπίτια μας. Είτε γιατί η ζωή σε πολλές χώρες του πλανήτη είναι απλώς αβίωτη, είτε γιατί ο καπιταλισμός και η υπερκαταναλωτική μας κοινωνία για να συνεχίσουν την τρελή τους κούρσα απαιτούν φτηνά εργατικά χέρια, ανθρώπους που ουσιαστικά έχουν χάσει την ανθρώπινη ιδιότητά τους και μπορούν να γίνουν θύματα μιας άνευ ορίων και άνευ όρων εκμετάλλευσης, οι ευρωπαϊκές χώρες και μαζί μ' αυτές κι η Ελλάδα έρχονται αντιμέτωπες με χιλιάδες απελπισμένους ανθρώπους που διεκδικούν μια καλύτερη τύχη.

Μοιραίο είναι το καινούργιο αυτό φαινόμενο να προκαλεί ποικίλες και αντιτιθέμενες αντιδράσεις. Από την μια οι

ξενόφοβες και ρατσιστικές κραυγές συντηρητικών στρωμάτων της κοινωνίας που στα πρόσωπα των μεταναστών και των προσφύγων βρίσκουν τα ιδανικά εξιλαστήρια θύματα. Για όλα φταίνε οι μετανάστες σε μια κατά τα άλλα κοινωνία αγγέλων όπου όλα λειτουργούν ρολόι. Οι κραυγές αυτές επικουρούμενες από τηλεοπτικά προγράμματα που αδίστακτα εμπορεύονται φόβο και ανασφάλεια ολοένα δυναμώνουν.

Από την άλλη, πολίτες ευαισθητοποιημένοι προσπαθούν να βρουν τρόπους ώστε όλοι να συνυπάρξουμε κατά το δυνατόν αρμονικά, σε έναν κόσμο που ελάχιστες δυνατότητες προσφέρει για κάτι τέτοιο. Ωστόσο, ακόμα κι όσοι δεν συμμερίζονται τις ξενοφοβικές και ρατσιστικές κραυγές που δείχνουν καθημερινά να κερδίζουν έδαφος, φαίνονται αμήχανοι στις προτάσεις τους. Πέρα από συνθήματα που λένε το αυτονόητο, ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, καμία ζωή δεν είναι παράνομη, και ότι όλοι θα πρέπει να έχουμε τα ίδια δικαιώματα, και πέρα από γενικά ευχολόγια, στην πράξη ελάχιστα πράγματα μπορούμε να κάνουμε. Οι γηγενείς πληθυσμοί και οι ξένοι έρχονται ελάχιστα σε επαφή και συχνά μιλάμε για λογαριασμό των μεταναστών, δίχως καν να τους ακούμε ή απλώς χρησιμοποιώντας τους ως πεδίο άσκησης της δικής μας ευαισθησίας ή ως ιδανικό αντικείμενο της δικής μας αποενοχοποίησης.

Στην προοπτική αυτή νομίζω πως είναι επιβεβλημένο να αναζητήσουμε έναν καινούργιο προβληματισμό σχετικά με το ζήτημα των μεταναστών και των προσφύγων, έναν προβληματισμό που αφορά και τους μετανάστες (ή μάλλον αφορά πρωτίστως αυτούς) αλλά και τον τρόπο με τον οποίο εμείς τους αντιμετωπίζουμε.

Θα ήθελα λοιπόν να μιλήσω για δύο κείμενα που έχω δημοσιεύσει στο περιοδικό Πανοπτικόν (στα τεύχη 11 και 13).

Το πρώτο είναι ένα κείμενο της **Χ. Αρεντ** που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1943 στο μικρό εβραϊκό περιοδικό *Menorah Journal.* Και το δεύτερο είναι ένα κείμενο του **Αγκάμπεν** που σχολιάζει σχεδόν μισόν αιώνα μετά το κείμενο της Άρεντ. Και τα

δύο έχουν κοινό τίτλο: «Εμείς οι πρόσφυγες».

Η Άρεντ όπως και αρκετοί άλλοι γερμανοεβραίοι –όσοι πρόλαβαν και όσοι είχαν αυτή τη δυνατότητά- έφυγε το ’33 με την άνοδο του Χίτλερ από τη Γερμανία. Αρχικά, και μέχρι το 1939, πήγε στη Γαλλία κι έπειτα στην Αμερική.

Στο κείμενό της η Άρεντ ασκεί μια έντονη κριτική, στα όρια της πολεμικής, στους πρόσφυγες συμπατριώτες της που πασχίζουν πάση θυσία να αφομοιωθούν στο καινούργιο περιβάλλον και κάνουν τα αδύνατα δυνατά για να ξεχάσουν ποιοι ήταν και από πού προέρχονταν. Η Άρεντ επιτίθεται στη φιγούρα του αφομοιωμένου Εβραίου που παριστάνει πως είναι 150% Γερμανός, 150% Γάλλος, 150% Αμερικανός, και τελικά δεν ήταν τίποτα από όλα αυτά. Την ίδια στιγμή, ενώ τα στρατόπεδα συγκέντρωσης λειτουργούν ήδη, και χιλιάδες εβραίοι δολοφονούνται απάνθρωπα, αποτελώντας απλώς νούμερα σε στατιστικές, οι Εβραίοι πρόσφυγες, λέει η Άρεντ, παριστάνουν πως δεν συμβαίνει τίποτα, θέλουν να ξεχάσουν, και βγάζουν προς τα έξω ένα αισιόδοξο πρόσωπο. Η πραγματικότητα όμως γι’ αυτούς είναι συντριπτική. Οι διώξεις συνεχίζονται, τα ποσοστά αυτοκτονιών μεταξύ των εβραίων προσφύγων αυξάνονται συνεχώς και οι καινούργιες χώρες υποδοχής δεν είναι όσο φιλόξενες φανταζόντουσαν οι εβραίοι. Στο σημείο αυτό η Άρεντ διατυπώνει μια ριζοσπαστική πρόταση. Προτείνει να αντιστραφεί η κατάσταση του πρόσφυγα και του προσώπου δίχως χώρα –στην οποία και η ίδια ζούσε- και να καταστεί υπόδειγμα (Paradigm) μιας νέας ιστορικής συνείδησης. Ο πρόσφυγας που έχει χάσει όλα του δικαιώματα κι ωστόσο παύει να θέλει να αφομοιωθεί πάση θυσία σε μια νέα εθνική ταυτότητα, γίνεται μεν λιγότερο δημοφιλής, αλλά αποκτά ένα πλεονέκτημα. Γίνεται πλέον έναν δρων υποκείμενο και υπό προϋποθέσεις μπορεί να αποτελέσει την πρωτοπορία του λαού στην καινούργια τους πατρίδα.

Στο σημείο αυτό παίρνει τη σκυτάλη ο ιταλός φιλόσοφος Τζόρτζιο Αγκάμπεν, η σκέψη του οποίου χρωστά πολλά στην Άρεντ, και σχολιάζει το κείμενο της τελευταίας περίπου πενήντα χρόνια μετά, το 1995. Ο Αγκάμπεν θεωρεί –απόλυτως δικαιολογημένα κατά τη γνώμη μου– ότι οι προβληματισμοί της Άρεντ για τους

Εβραίους την εποχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είναι απολύτως επίκαιροι σήμερα, στην Ευρώπη των μεταναστών, στην εποχή της παρακμής του έθνους-κράτους και της γενικής διάβρωσης των παραδοσιακών νομικο-πολιτικών κατηγοριών. Και μάλιστα ο Αγκάμπεν πάει ένα βήμα παραπέρα και λέει ότι στις παρούσες συνθήκες ο πρόσφυγας είναι ίσως η μόνη φιγούρα του λαού που μπορούμε να φανταστούμε σήμερα. Αν θέλουμε, λέει, να σταθούμε στο ύψος των νέων καθηκόντων ίσως πρέπει να εγκαταλείψουμε χωρίς δισταγμούς τις βασικές έννοιες με τις οποίες έχουμε παραστήσει τα πολιτικά υποκείμενα μέχρι τώρα (δηλαδή: ο πολίτης και τα δικαιώματά του, ο κυρίαρχος λαός, οι εργαζόμενοι κλπ.) και να ανακατασκευάσουμε την πολιτική μας φιλοσοφία εκκινώντας από αυτή τη μοναδική φιγούρα.

Στη συνέχεια, αφού κάνει μια πολύ σύντομη αλλά περιεκτική επισκόπηση της εμφάνισης των προσφύγων ως μαζικού φαινόμενου, θέτοντας την αφετηρία του φαινομένου αυτού στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, φτάνει –εκκινώντας και πάλι από τη σκέψη της Άρεντ– στην καρδιά του προβλήματος κατ’ αυτόν:

Η Χάννα Άρεντ στο βιβλίο της *Ιμπεριαλισμός*, που είναι αφιερωμένο στο πρόβλημα των προσφύγων, έχει ένα κεφάλαιο που φέρει τον τίτλο: «Η παρακμή του έθνους-κράτους και το τέλος των δικαιωμάτων του ανθρώπου». Τη διατύπωση αυτή –που συνδέει αναπόσπαστα τη μοίρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου με εκείνη του σύγχρονου εθνικού κράτους, έτσι ώστε το τέλος του τελευταίου να συνεπάγεται απαραίτητα την έκπτωση των πρώτων- πρέπει να την πάρουμε σοβαρά, μας λέει ο Αγκάμπεν. Το παράδοξο εδώ είναι ότι ακριβώς η φιγούρα που θα έπρεπε κατ’ εξοχήν να ενσαρκώνει τα δικαιώματα του *ανθρώπου*, ο πρόσφυγας, συνιστά αντίθετα τη ριζική κρίση αυτής της έννοιας. «Η έννοια των δικαιωμάτων του ανθρώπου», γράφει η Άρεντ, «βασισμένη στην υποτιθέμενη ύπαρξη κάποιου ανθρώπινου όντος καθαυτού, κατέρρευσε σε κομμάτια μόλις εκείνοι που την διακήρυσσαν βρέθηκαν για πρώτη φορά αντιμέτωποι με ανθρώπους που είχαν πραγματικά χάσει κάθε άλλη συγκεκριμένη ιδιότητα και δεσμό εκτός από το απλό γεγονός ότι ήταν άνθρωποι». Στο σύστημα των

εθνών-κρατών, τα λεγόμενα ιερά και αναφαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου αποδεικνύονται τελείως απροστάτευτα ακριβώς τη στιγμή που δεν είναι πλέον δυνατό να χαρακτηριστούν ως δικαιώματα των πολιτών κάποιου κράτους. Αν το καλοσκεφτούμε, αυτό το υπονοεί ήδη η αμφισημία του ίδιου του τίτλου της Διακήρυξης του 1789, «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη», στον οποίο είναι ασαφές εάν οι δύο όροι ονομάζουν δύο πραγματικότητες, ή εάν αντιθέτως αποτελούν ένα σχήμα, όπου ο δεύτερος όρος στην πραγματικότητα περιέχεται ήδη στον πρώτο.

Και συνεχίζει ο Αγκάμπεν: Είναι καιρός να πάψουμε να βλέπουμε τις Διακηρύξεις των Δικαιωμάτων από το 1789 και μετά σαν να ήταν αιώνιες εξαγγελίες που δεσμεύουν τους νομοθέτες να τις τηρούν. Πολύ περισσότερο που για το σύστημα του έθνους-κράτους ο πρόσφυγας συνιστά ένα ιδιαιτέρως ανησυχητικό στοιχείο επειδή: σπάζοντας την ταυτότητα μεταξύ ανθρώπου και πολίτη, μεταξύ γέννησης και εθνικότητας, ο πρόσφυγας βυθίζει σε κρίση την πρωταρχική μυθοπλασία της κυριαρχίας. Φυσικά, μεμονωμένες εξαιρέσεις στην αρχή αυτή πάντοτε υπήρξαν· η καινοτομία της εποχής μας, που απειλεί τα ίδια τα θεμέλια του έθνους-κράτους, είναι ότι όλο και περισσότερα τμήματα της ανθρωπότητας δεν μπορούν πλέον να εκπροσωπηθούν μέσα σε αυτή. Γι’ αυτό –επειδή δηλαδή ο πρόσφυγας αποδιαρθρώνει την παλαιά τριάδα κράτος/έθνος/έδαφος- αυτή η φαινομενικά οριακή φιγούρα αξίζει να θεωρηθεί μάλλον ως κεντρική φιγούρα της πολιτικής μας ιστορίας. θα ήταν καλό να μην ξεχνάμε ότι τα πρώτα στρατόπεδα στην Ευρώπη χτίστηκαν ως χώροι για τον έλεγχο των προσφύγων, και ότι η χρονική διαδοχή –στρατόπεδα εγκλεισμού, στρατόπεδα συγκέντρωσης, στρατόπεδα εξόντωσης- εκπροσωπεί μια απολύτως πραγματική σχέση καταγωγής. Ένας από τους λίγους κανόνες που οι Ναζί τήρησαν πιστά κατά τη διάρκεια της «τελικής λύσης» ήταν ότι μόνο αφού οι Εβραίοι και οι τσιγγάνοι είχαν χάσει κάθε ιθαγένεια (ακόμη και εκείνη την δεύτερης κατηγορίας ιθαγένεια που διέθεταν μετά τους νόμους της Νυρεμβέργης) μπορούσαν να σταλούν στα στρατόπεδα εξόντωσης. Όταν τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι πλέον δικαιώματα του πολίτη, τότε αυτός είναι προορισμένος να πεθάνει.

Είναι ανάγκη, λέει ο Αγκάμπεν, να διαχωρίσουμε αποφασιστικά την έννοια του πρόσφυγα από αυτή «των δικαιωμάτων του ανθρώπου». Ο πρόσφυγας πρέπει να θεωρηθεί ως αυτό που είναι, δηλαδή τίποτα λιγότερο από μια οριακή έννοια που θέτει υπό ριζική διερώτηση τις αρχές του έθνους-κράτους και, ταυτόχρονα, μας βοηθά να καθαρίσουμε το έδαφος για μια ανανέωση των κατηγοριών μας, την οποία δεν μπορούμε να αναβάλλουμε άλλο τη στιγμή που οι ροές μετανάστευσης στην Ευρώπη συνεχώς μεγαλώνουν. Αυτό με το οποίο βρίσκονται αντιμέτωπα σήμερα τα βιομηχανοποιημένα κράτη είναι μια *μάζα μη πολιτών που διαμένουν μόνιμα*, και που ούτε μπορούν, ούτε θέλουν να πολιτογραφηθούν ή να επαναπατριστούν. Γι' αυτούς του μη πολίτες και μόνιμους κατοίκους έχει δημιουργηθεί μάλιστα ο νεολογισμός denizens (από citizens=πολίτες και το deny=αρνούμαι, όρος που σημαίνει δηλαδή την άρνηση της ιδιότητας του πολίτη) στους οποίους εκτός από τους μετανάστες πρέπει να υπολογίζουμε και μεγάλα τμήματα πληθυσμού των ανεπτυγμένων βιομηχανικά κρατών. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε, λέει ο ιταλός φιλόσοφος, πως «με βάση τη γνωστή αρχή ότι ουσιαστική αφομοίωση με την ταυτόχρονη παρουσία τυπικών διαφορών εντείνει την έχθρα και την έλλειψη ανοχής, οι ξενόφοβες αντιδράσεις και οι αμυντικές κινητοποιήσεις θα αυξηθούν».

Τι προτείνει ο Αγκάμπεν;

Στρατόπεδα εγκλεισμού μεταναστών και προσφύγων έχουν ανοίξει ήδη στην Ευρώπη και αναμφίβολα το επόμενο βήμα θα είναι τα στρατόπεδα εξόντωσης. Προτού συμβεί αυτό και για να μην συμβεί «πρέπει τα έθνη-κράτη να βρούνε το θάρρος να θέσουν υπό διερώτηση την ίδια την αρχή της εγγραφής της γέννησης – και την τριάδα κράτος/έθνος/έδαφος που βασίζεται σε αυτήν.

Το μοντέλο που θα μπορούσε να αποτελέσει μια λύση είναι αυτό που κάποιοι προτείνουν για την Ιερουσαλήμ και υιοθετεί ο Αγκάμπεν. Να γινόταν δηλαδή η Ιερουσαλήμ πρωτεύουσα ταυτόχρονα και χωρίς εδαφικούς διαχωρισμούς δύο διαφορετικών κρατών. Αντί για δύο εθνικά-κράτη που τα χωρίζουν αβέβαια και απειλητικά

σύνορα θα είχαμε δύο πολιτικές κοινότητες που κατοικούν στην ίδια περιοχή και βρίσκονται σε μία κατάσταση *εξόδου*, όπως χαρακτηριστικά λέει ο Αγκάμπεν, η μία από την άλλη, και που αυτό που πλέον επικρατεί δεν είναι οι πολίτες αλλά οι άνθρωποι. Με την ίδια ακριβώς έννοια μπορούμε να δούμε την Ευρώπη όχι ως μια «Ευρώπη των εθνών», τα καταστρεπτικά αποτελέσματα της οποίας τα βλέπουμε και τα βιώνουμε κάθε μέρα, αλλά ως έναν α-εδαφικό ή καλύτερα εξωεδαφικό χώρο στον οποίο όλοι οι κάτοικοι των ευρωπαϊκών χωρών, ασχέτως καταγωγής, θα τελούσαν σε ένα καθεστώς εξόδου ή καταφυγίου. Μόνο σε ένα έδαφος όπου οι χώροι των κρατών θα έχουν διαπεραστεί και θα έχουν παραμορφωθεί τοπολογικά, και που ο πολίτης θα έχει μάθει να αναγνωρίζει τον εαυτό του ως τον πρόσφυγα που είναι, μόνο σ’ έναν τέτοιο χώρο είναι σήμερα νοητή η πολιτική επιβίωση του ανθρώπου.

Ομιλία με θέμα: «Πρόσφυγας. Διαρρηγνύοντας το έθνος-κράτος» Νοσότρος 16-10-2009